

USAID
ამერიკელი ხალხისგან

EAST • WEST
MANAGEMENT
INSTITUTE

კანონის უზენაესობის მხარდაჭერა
საქართველოში (PROLoG)

კონსტიტუციის გადასინჯვის კანონპროექტის ადამიანის უფლებებთან და
სასამართლო ხელისუფლებასთან დაკავშირებული საკითხების შეფასება

მომზადებულია სერ ჯეფრი ჯოუელის მიერ
უმაღლესი რანგის პრაქტიკოსი ადვოკატი, „ბლექსტოუნ ჩემბერსი“, ლონდონი;
ლონდონის უნივერსიტეტის საჯარო სამართლის საპატიო პროფესორი; კანონის
უზენაესობის ბინჰემის ცენტრის დამფუძნებელი-დირექტორი (2010-15); ვენეციის
კომისიის წევრი გაერთიანებული სამეფოს სახელით (2000-2010).

მარტი 2017

*ამ დოკუმენტის მომზადება შესაძლებელი გახდა ამერიკელი ხალხის დახმარებით, ამერიკის
შეერთებული შტატების საერთაშორისო განვითარების სააგენტოს (USAID) მეშვეობით.
დოკუმენტის შინაარსზე პასუხისმგებელია ექსპერტი და აქ წარმოდგენილი მოსაზრებები არ
ასახავს USAID-ის ან აშშ მთავრობის ან აღმოსავლეთ-დასავლეთის მართვის ინსტიტუტის (EWMI)
შეხედულებებს.*

ეს ანგარიში ემყარება საქართველოს სახელმწიფო საკონსტიტუციო კომისიის მიერ კონსტიტუციის 1-ლ, მე-2 და მე-5 თავებთან (ამჟამად შემოთავაზებულია როგორც მე-6 თავი) (ადამიანის უფლებები და სასამართლო ხელისუფლება) დაკავშირებით შემოთავაზებული ცვლილებების კვლევას (იხ. დანართი 1).

დოკუმენტის საფუძველია საკონსტიტუციო ისტორიისა და საქართველოს კონტექსტის წინასწარი შესწავლა, რომელსაც 13-18 მარტის განმავლობაში მოჰყვა თბილისში ვიზიტი USAID-ის მიერ საქართველოში დაფინანსებული კანონის უზენაესობის მხარდაჭერის პროექტის ეგიდით (PROLoG). მე დავესწარი სახელმწიფო საკონსტიტუციო კომისიის ორ სესიას და შევხვდი კომისიის თავმჯდომარეს და მის მოადგილეს. ასევე შევხვდი უზენაესი სასამართლოს თავმჯდომარეს და იუსტიციის უმაღლესი საბჭოს წევრებს, სახალხო დამცველს და არასამთავრობო ორგანიზაციების ექსპერტებს და ოპოზიციური პარტიის წარმომადგენლებს.

ზოგადად საკონსტიტუციო ცვლილებებმა ჩემზე დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა. მათ კონსტიტუცია გაცილებით მეტ შესაბამისობაში მოჰყავთ ევროპული დემოკრატიის თანამედროვე სტანდარტებთან და იმავდროულად დასტურდება დამოუკიდებელი და ზოგჯერ შემოქმედებითი მიდგომა კონსტიტუციის შემუშავებისადმი.

მე შევაფასე თითოეული მუხლი შემდეგი კრიტერიუმების საფუძველზე:

1. შეესაბამება თუ არა მუხლის შინაარსი საერთო ევროპულ სტანდარტებს ადამიანის უფლებებთან და კანონის უზენაესობასთან მიმართებით?
2. გათვალისწინებულია თუ არა შეზღუდვები უფლებებისა და მოვალეობების განმსაზღვრელ შესაბამის მუხლებში? არის თუ არა სათანადო ნებისმიერი ასეთი შეზღუდვა?
3. არის თუ არა უფლება ან მოვალეობა მკაფიოდ გამოხატული როგორც საზოგადოებისთვის ხელმისაწვდომი?
4. არის თუ არა უფლება აღსრულებადი? და ნებისმიერი აღსრულება სასამართლოს საშუალებით გაითვალისწინებს თუ არა სასამართლოებს და ხელისუფლების სხვა შტოებს შორის ფუნქციების გაყოფას? (ეს განსაკუთრებით ეხება, მაგრამ არა მხოლოდ, ე.წ. „სოციალურ-ეკონომიკურ უფლებებს“)
5. არის თუ არა დებულებები კონსტიტუციაში გამოხატული ქვეყნის ფასეულობების და პრინციპების შესაბამისი?
6. არსებობს თუ არა დამატებითი უფლება, ინსტიტუტები ან სტანდარტები, რომლებიც შეიძლება აძლიერებდეს კონსტიტუციის თავსებადობას ადამიანის უფლებებთან და კანონის უზენაესობის ნორმებთან მისი აღსრულებადობის ან ხელმისაწვდომის საშუალებით?

თავი 1: ზოგადი დებულებები

მესმის რომ კონსტიტუციის ამ თავის მიზანი არ არის უშუალოდ აღსრულებადი უფლებების განსაზღვრა, არამედ კონსტიტუციის საბაზისო ფასეულობების და პრინციპების გამოხატვა.

ისინი იყოფა სამ ძირითად ფასეულობად, რომლებიც საქართველოს განსაზღვრავს როგორც:

- (ა) *“დემოკრატიულ სახელმწიფოს”* (მუხლი 3);
- (ბ) *„სამართლებრივ სახელმწიფოს“* (მუხლი 4); და
- (გ) *“სოციალურ სახელმწიფოს”* (მუხლი 5).

თითოეული ამ ფასეულობის აუცილებელი მახასიათებელი განსაზღვრულია მითითებული მუხლის შესაბამისი პუნქტით.

მე- 3 მუხლი (“დემოკრატიული სახელმწიფო ”):

- **პუნქტი (3)** თავიდან ითვალისწინებდა რომ *“ხალხი თავის ძალაუფლებას ახორციელებს რეფერენდუმის, უშუალო დემოკრატიის სხვა ფორმებისა და თავისი წარმომადგენლების მეშვეობით.”*.
აღნიშნული ჩანაწერი ქმნის შთაბეჭდილებას, რომ საქართველო უფრო სახალხო დემოკრატიაა ვიდრე წარმომადგენლობითი. უნდა აღვნიშნო, რომ ეს ფორმულირება არსებითად შეიცვალა შემდგომ პროექტში:

“ხალხი ძალაუფლებას ახორციელებს თავისი წარმომადგენლების, აგრეთვე რეფერენდუმისა და უშუალო დემოკრატიის სხვა ფორმების მეშვეობით.”

მუხლი 4 (სამართლებრივი სახელმწიფო):

- **(2) პუნქტის** თანახმად *“სახელმწიფო ცნობს და იცავს ადამიანის საყოველთაოდ აღიარებულ უფლებებს.”*
ჩემი აზრით, მიზანშეწონილი იქნება ფრაზა „ხელს უწყობს“ ჩაემატოს ფრაზის „ცნობს და“ შემდეგ.
- **მე- 2 პუნქტის მეორე ნაწილის თანახმად** *“კონსტიტუცია არ უარყოფს ადამიანის საყოველთაოდ აღიარებულ უფლებებსა და თავისუფლებებს, რომლებიც აქ არ არის მოხსენიებული, მაგრამ თავისთავად გამომდინარეობს კონსტიტუციის პრინციპებიდან.”*.

ეს ფორმულირება აერთიანებს ამ თავში ამჟამად მოქმედი კონსტიტუციის 39-ე მუხლს. ამ მუხლის დატოვება კონსტიტუციის ახალ რედაქციაში მიზანშეწონილია, რადგან ის სასამართლოებს და სახელმწიფო მოხელეებს საშუალებას აძლევს მისდიონ ადამიანის უფლებების თანამედროვე განვითარებას. მისი გადატანა უშუალოდ აღსრულებადი უფლებებიდან

(თავი 2) ამ თავში არ შეასუსტებს მის ზემოქმედებას, რამდენადაც წინააღმდეგ შემთხვევაში ის თავის მიზანს ვერ შეასრულებს. თუმცა, თუ მიიჩნევა, რომ არსებობს რაიმე ეჭვი მის უშუალო აღსრულებადობასთან დაკავშირებით, ის უნდა დაბრუნდეს ისევ მე-2 თავში.

მოგვიანებით, ტექსტში ადამიანის ღირსებასთან დაკავშირებით დაფიქსირებული მოსაზრების გათვალისწინებით, ესტონეთის კონსტიტუციის მე-10 მუხლი შესაძლოა ალტერნატიული მოდელი იყოს:

“ამ თავით განსაზღვრული უფლებები, თავისუფლებები და მოვალეობები არ ზღუდავს სხვა უფლებებს, თავისუფლებებს და მოვალეობებს, რომლებიც გამომდინარეობს კონსტიტუციიდან ან შეესაბამება მას და ეთანხმება ადამიანის ღირსების და სახელმწიფოებრივ პრინციპებს სოციალური სამართლის, დემოკრატიის და კანონის უზენაესობის საფუძველზე“.

- **მე-6 პუნქტი** ითვალისწინებს, რომ საქართველოს კანონმდებლობა უნდა შეესაბამებოდეს საერთაშორისო სამართლის საყოველთაოდ აღიარებულ პრინციპებსა და ნორმებს. საქართველოს საერთაშორისო ხელშეკრულებას ან შეთანხმებას, „თუ იგი არ ეწინააღმდეგება საქართველოს კონსტიტუციას“, აქვს უპირატესი იურიდიული ძალა შიდასახელმწიფოებრივი ნორმატიული აქტის მიმართ. ეს დებულება შეესაბამება მე-2 პუნქტს ზევით და მისაღებია იმდენად, რამდენადაც საქართველოს რატიფიცირებული აქვს ადამიანის უფლებების შესახებ წამყვანი საერთაშორისო შეთანხმებები, რომელთა გამოყენებაც უშუალოდ ხდება და ამგვარად უპირატესობა ენიჭება ადგილობრივ კანონმდებლობასთან და ნორმატიულ აქტებთან შედარებით.

თუმცა, აღნიშნულია, რომ ეს შეთანხმებები არ მოქმედებს უშუალოდ (პირდაპირ), როცა ისინი არ შეესაბამება კონსტიტუციას და ამგვარად არ შეიძლება იქნეს დაშვებული ამ შეფასებაში რომ ისინი ავტომატურად გამოიყენება. ამიტომ, თითოეულ მუხლს ვაფასებ უშუალოდ მის ტექსტთან დაკავშირებით და არა საქართველოს საერთაშორისო ვალდებულების დამატებასთან ერთად

მუხლი 7 (სოციალური სახელმწიფო – ალბათ უფრო ზუსტად: ‘საყოველთაო კეთილდღეობის მქონე სახელმწიფო’):

ეს მუხლი განსაზღვრავს მიზნებს სოციალური ადა ეკონომიკური განვითარების სფეროში. ეს მე-4 პუნქტის თანახმად მოიცავს მოთხოვნას რომ

“სახელმწიფო ზრუნავს მოქალაქის ჯანმრთელობისა და სოციალურ დაცვაზე, საარსებო მინიმუმითა და ღირსეული საცხოვრებლით უზრუნველყოფაზე. სახელმწიფო ხელს უწყობს მოქალაქეს დასაქმებაში.

საარსებო მინიმუმის უზრუნველყოფის პირობები განისაზღვრება კანონით.”.

მე-5 პუნქტის თანახმად სახელმწიფო ზოგადად „*უზრუნველყოფს განათლების, მეცნიერების, კულტურისა და სპორტის განვითარებას.*”.

მე-6 პუნქტის თანახმად სახელმწიფო “*უზრუნველყოფს გარემოს დაცვას, ბუნებრივი რესურსებით რაციონალურ სარგებლობას და... ქვეყნის მდგრად ეკოლოგიურ განვითარებას.*”

მე-7 პუნქტის თანახმად “*სახელმწიფო ზრუნავს შეზღუდული შესაძლებლობების მქონე პირთა უფლებებისა და ინტერესების რეალიზებისათვის განსაკუთრებული პირობების შექმნაზე*”, და

მე-8 პუნქტის თანახმად „*სახელმწიფო ხელს უწყობს ქალისა და მამაკაცის თანაბარ მონაწილეობას საზოგადოებრივ და პოლიტიკურ ცხოვრებაში*“.

მესმის რომ ამ მიზნების ჩართვა კონსტიტუციის 1-ლ თავში და არა მეორეში, რომელშიც ისინი ახლანაა წარმოდგენილი (30-38-ე მუხლები – რომელშიც ახლან არ შედის მხოლოდ “*საარსებო მინიმუმითა და ღირსეული საცხოვრებლით უზრუნველყოფა*”), უნდა მიუთითებდეს რომ ისინი არ არის სამართლებრივად უშუალოდ აღსრულებადი. მე არ მინახავს პროექტში ფორმულირება, რომელიც უფრო მკაფიოს გახდიდა ამ შეზღუდვას. თუმცა, იმის დაშვებით, რომ შეზღუდვა განმარტებული იქნება პროექტის მომდევნო ვერსიაში, უნდა დაისვას შეკითხვა, ამ უფლებების გადატანა 1-ლ თავში შეამცირებს თუ არა მათ ზემოქმედებას.

კომისიაში მიმდინარე დისკუსიების დროს წარმოდგენილი დასაბუთება იყო ის რომ უფლებები რომელთა გადმოტანაც ხდება 1-ლ თავში „*აბსტრაქტული უფლებებია*“ და ამგვარად არ ექვემდებარება უშუალო აღსრულებას. იმ დროისთვის პროექტით სხვა მიზნები გადავიდა 1-ლ თავში, რომლებიც ამჟამად მე-2 თავშია, როგორცაა მაგალითად პროფკავშირებთან დაკავშირებული უფლებები მაგ. პროფკავშირების დაარსება და მასში გაერთიანება; და ასევე ჯანდაცვის და უფრო სპეციფიკური ეკოლოგიური უფლებები. ჩემი აზრით, სწორად განხორციელდა აღნიშნულის დაბრუნება მე-2 თავის 24-ე (მუშაობის თავისუფლება) და 26-ე მუხლებში (ჯანდაცვის უფლება - რომელიც ასევე მოიცავს გარემოს დაცვის უფლებებს).

თუმცა აღვნიშნავ, რომ მე-2 თავით განსაზღვრული თავისუფალ მეწარმეობასთან, კონკურენციის კანონმდებლობასთან და მომხმარებელთა უფლებების დაცვასთან დაკავშირებული სხვა მიზნები უფრო მეტად აბსტრაქტული უფლებებია, მაგრამ მათი გადანაცვლება 1-ლ თავში არ ყოფილა გათვალისწინებული. სავარაუდოდ ეს ასახავს პოლიტიკურ არჩევანს (იხ. მსჯელობა ქვევით 26-ე მუხლთან დაკავშირებით).

ზოგიერთმა წამოაყენა ცნობილი არგუმენტი „სოციალურ-ეკონომიკური“ უფლებების წინააღმდეგ, კერძოდ ის, რომ თუ ეს უფლებები უშუალოდ აღსრულებადია სასამართლოში ეს გამოიწვევს მოსამართლეების ჩართვას სოციალურ პოლიტიკასთან დაკავშირებული საკითხების გადაწყვეტაში და მწირი რესურსების განაწილებაში, რაც პარლამენტის ექსკლუზიური ფუნქციაა. ამიტომაც უწოდებენ ინდოეთის და ირლანდიის კონსტიტუციები „სოციალურ-ეკონომიკურ“ მიზნებს (როგორებიცაა სოციალური უზრუნველყოფა, ჯანდაცვა ან საცხოვრისით უზრუნველყოფა) „სახელმწიფო პოლიტიკის დირექციულ პრინციპებს“; რომელთა უშუალო აღსრულებაც კონსტიტუციური უფლებებისგან განსხვავებით ვერ მოხდება.

მათ ვინც ეწინააღმდეგება სოციალურ-ეკონომიკური უფლებების შეკვეცას, საკონსტიტუციო კომისია პასუხობს, რომ მათი აღსრულება შესაძლებელია არაპირდაპირ და ასევე „ადამიანის ღირსების“ პრინციპის წამოწევით, რომელიც განსაზღვრულია აღსრულებად უფლებად კონსტიტუციის მე-2 თავში (ახალი მე-8 მუხლი). ამგვარად, პირმა, რომელსაც არ აქვს საცხოვრებელი, შეიძლება განაცხადოს რომ მისი (აღსრულებადი) ადამიანის ღირსების უფლება ირღვევა (რასაც ზოგჯერ ადგილი აქვს გერმანიის კონსტიტუციიდან გამომდინარე). მეორე მხრივ, აღნიშნული მიზნების აღსრულების დატოვება სასამართლოებში და მათ ადამიანის ღირსების პრინციპის ინტერპრეტაცია განაპირობებს გაურკვეველობას. მოსამართლეებმა შეიძლება გამოიყენონ ან არ გამოიყენონ ეს შესაძლებლობა. ან შესაძლოა დროდადრო განავრცონ და გაწელონ ადამიანის ღირსების კონცეფცია მწირი ფინანსური რესურსების განაწილებაში არასათანადო ჩარევის მიზნით.

სხვა კონსტიტუციები სხვადასხვა გზით ცდილობენ მწირი რესურსების განაწილებაში სასამართლოს ჩარევისგან თავის არიდებას. მაგალითად, პოლონეთის კონსტიტუცია განსაზღვრავს ზოგიერთ 'სოციალურ-ეკონომიკურ' მიზანს როგორც „უფლებას“. ეს მოიცავს სოციალურ უზრუნველყოფას და ჯანდაცვას (პოლონეთის კონსტიტუციის 67-ე და 68-ე მუხლები).

თუმცა, გათვალისწინებულია, რომ უფლების მასშტაბი განსაზღვრულ უნდა იქნეს საკანონმდებლო აქტით (როგორც შემოთავაზებულია ზევით მე-4 პუნქტში საარსებო მინიმუმთან დაკავშირებით, მაგრამ არა საცხოვრებლის სტანდარტთან დაკავშირებით). მსგავსი დებულება არსებობს ესტონეთის კონსტიტუციის 28-ე თავში.

სამხრეთ აფრიკის 1996 წლის კონსტიტუციით მიღებულია განსხვავებული მიდგომა. პოლონეთის და ესტონეთის კონსტიტუციების მსგავსად, ის განიხილავს უფლებებს და არა დირექციულ პრინციპებს საცხოვრებელთან, სუფთა წყალთან, სოციალურ უზრუნველყოფასთან და გარემოს დაცვასთან დაკავშირებით. თუმცა, ის ამ უფლებების დახასიათებისას განმარტავს უმრავლეს შემთხვევებში, რომ „ყველას აქვს ასეთ უფლებებთან წვდომის უფლება“ და

სახელმწიფოს მოვალეობა მათ უზრუნველყოფასთან დაკავშირებით აბსოლუტური არ არის, მაგრამ განისაზღვრება შემდეგნაირად:

“სახელმწიფომ უნდა მიიღოს გონივრული და სხვა ზომები ხელმისაწვდომი რესურსების ფარგლებში, [შესაბამისი უფლების] პროგრესული რეალიზაციის მისაღწევად”¹.

ამგვარად, სამხრეთ აფრიკაში პრაქტიკაში (და იმ ქვეყნებში სადაც 1996 წლიდან იქნა მისი მოდელის დამკვიდრება²) როდესაც ადგილი აქვს დავას სასამართლოში სახელმწიფოს ვალდებულებასთან დაკავშირებით უზრუნველყოს ასეთი უფლებები, სასამართლოები ძირითადად ითხოვენ, რომ სახელმწიფომ იფიქროს მათ უზრუნველყოფაზე; დაეყრდნოს გადაწყვეტილებას „ხელმისაწვდომი რესურსების“ შესახებ და ჩაერიონ მხოლოდ მაშინ თუ არ არსებობს „გონივრული“ გეგმა აღნიშნული უფლებების „პროგრესული რეალიზაციის“ მისაღწევად (ტერმინი „პროგრესული რეალიზაცია“ აღებულია საერთაშორისო პაქტიდან სოციალური და ეკონომიკური უფლებების შესახებ“).

გარკვეული სიფრთხილით უნდა აღვნიშნო, რომ სოციალურ-ეკონომიკური მიზნები მე-4 პუნქტში ხელმისაწვდომია მხოლოდ მოქალაქეებისთვის, მე-2 თავში მოცემული მათი ეკვივალენტისგან განსხვავებით, რომლებიც მცირე გამონაკლისების გარდა ხელმისაწვდომია ყველასთვის. შეადარეთ ესტონეთის კონსტიტუციის 28-ე პუნქტს, რომელიც უზრუნველყოფს სოციალურ-ეკონომიკურ უფლებებს ყველასთვის მიუხედავად იმისა, რომ კანონი შეიძლება ზღუდავდეს უფლებას არამოქალაქეებისთვის.

დაბოლოს, მჯერა რომ 1-ლ თავში გადანაცვლებული ზოგიერთი მიზანი (როგორცაა მაგალითად სპორტის, მეცნიერების და კულტურის საკითხები) უკეთესია იქ იყოს. თუმცა, კომისიას შესაძლოა სურდეს ხელახლა მსჯელობა, არის თუ არა საარსებო მინიმუმი, ან შესაფერი საცხოვრებელი ისეთი მკაფიო მისწრაფებები “სოციალურ სახელმწიფოში”, რომლებიც აღსრულებად უფლებებად სხვა უფლებებთან ერთად მე-2 თავში უნდა იყოს. თუ ეს შესრულდება, როგორც იყო აღნიშნული, ეს არ ნიშნავს რომ მოსამართლეები თავისუფლად შეძლებენ რესურსების განაწილებას შესაბამის უფლებაზე, რადგან შესაძლებელია ზევით აღნიშნული ერთი ან მეორე პროექტის შემუშავების ტექნიკის გამოყენება ისე, რომ შეიზღუდოს სასამართლოს ასეთი ქმედება (და იხ. ჩემი კომენტარები 26-ე მუხლთან დაკავშირებით ქვევით).

¹ მსგავსი ფორმულირებისთვის ეკოლოგიურ უფლებებთან დაკავშირებით იხ. მოსაზრებები 26-ე მუხლის შესახებ ქვევით

² ეს ქვეყნებია მალავი, ზიმბაბვე, კენია, მალდივის კუნძულები, ფიჯი, აღმოსავლეთი ტიმორი და კამბანის კუნძულები .

თავი 2 – ადამიანის ძირითადი უფლებანი და თავისუფლებანი

ეს თავი შეიცავს სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების საერთაშორისო პაქტითა (ICCPR) და ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციით (ECHR) განსაზღვრული „სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების“ უმრავლესობას (არა ყველას), თუმცა ხანდახან განსხვავებული ფორმით. ის ასევე მოიცავს კონკრეტულად ზოგიერთ უფლებებს, რომლებიც სპეციფიკურად და სათანადოდ მორგებულია საქართველოს კულტურაზე, ინსტიტუტებზე და ისტორიაზე. ის ასევე ინარჩუნებს და აფართოებს უფლებებს, რომლებიც განსაზღვრულია შედარებით ახალ კონსტიტუციებში, მაგალითად ინფორმაციის, პერსონალურ მონაცემთა დაცვის და დამატებით, ინტერნეტით სარგებლობის უფლება.

მუხლი 8 (ადამიანის ღირსების, სიცოცხლის და ფიზიკური ხელშეუხებლობის უფლებები)

- **1-ლი პუნქტი** განსაზღვრავს, რომ *“ადამიანის ღირსება ხელშეუვალია და მას იცავს სახელმწიფო.”* სხვა კონსტიტუციები ღირსებას განსაზღვრავს როგორც უფლებას: მაგ:

“ყველას აქვს თანდაყოლილი ღირსება და უფლება, რომ ამ ღირსების დაცვა და პატივისცემა უზრუნველყოფილი იყოს”. (სამხრეთ აფრიკის კონსტიტუცია პუნქტი 10)

- ადამიანის ღირსების მითითებით ერთ მუხლში წამების აკრძალვასთან და ა.შ. ერთად აჩვენებს, რომ ის შეტანილ იქნა ძირითადად ასეთი აკრძალვის გასამართლებლად. თუ ის იქნებოდა დანახული როგორც დამოუკიდებელი უფლება, მაშინ ღირსება შესაძლოა გაცილებით იოლად ყოფილიყო განმარტებული პერიოდულად ზოგიერთი „დირექციული პრინციპის“ ან „სოციალურ-ეკონომიკური მიზნის“ მოცვის მიზნით, რომელიც ახლა შემოთავაზებულია 1-ლ თავში (როგორც ზევით აღინიშნა).
- ამ მუხლის დანარჩენი პუნქტები აკმაყოფილებს ECHR-ის მე-3 მუხლით განსაზღვრულ ევროპულ სტანდარტებს, თუმცა ისინი არ არის ასე ხაზგასმით გამოხატული. მაგალითად, მაშინ როცა **მე-2 პუნქტი** ითვალისწინებს, რომ *„ადამიანის სიცოცხლე დაცულია“* ECHR -ის მე-3 მუხლით განსაზღვრულია რომ *„ყველას აქვს სიცოცხლის უფლება, რომელიც დაცულ უნდა იქნეს კანონით.“*
- ამასთან ერთად, ამ უფლების კონკრეტული შეზღუდვები ECHR -ის 2(2) მუხლში შეიძლება იქნეს განხილული. (იხ. ქვევით ჩემი კომენტარები

უფლებების შეზღუდვასთან დაკავშირებით ქვევით მოცემულ 31-ე მუხლთან დაკავშირებით)

- ეს მუხლი შეიძლება ასევე მოიცავდეს ECHR -ის მე-4 მუხლის ზოგიერთ დებულებას, რომლებიც ეხება უფლებებს რომლებიც სხვაგან არაა აღნიშნული, როგორცაა მონობის და იძულებითი შრომის აკრძალვა (რომელიც ასევე შეიძლება ჩართულ იქნეს 24-ე მუხლში (შრომის თავისუფლება)).

მუხლი 9 (თანასწორობის უფლება)

შემოთავაზებულ პროექტში აღნიშნულია, რომ:

“ყველა ადამიანი სამართლის წინაშე თანასწორია. აკრძალულია დისკრიმინაცია რასის, კანის ფერის, წარმოშობის, ეთნიკური კუთვნილების, ენის, სქესის, რელიგიის, პოლიტიკური და სხვა შეხედულებების, სოციალური კუთვნილების, ქონებრივი და წოდებრივი მდგომარეობის, საცხოვრებელი ადგილის ან სხვა ნიშნის მიხედვით..”

ეს ფორმულირება სცდება ECHR-ის მე-14 მუხლს იმდენად, რომ ის კრძალავს დისკრიმინაციას ზოგადად როგორც დამოუკიდებელ უფლებას და არა მარტო ECHR-ით განსაზღვრულ უფლებებთან დაკავშირებით. ის უფრო შეესაბამება ECHR-ის 1-ლი მუხლის მე-12 პროტოკოლს, რომელიც კრძალავს „კანონით განსაზღვრული უფლებების“ დისკრიმინაციას (როგორც ECHR-ის 1-ლი მუხლის მე-12 პროტოკოლი).

მისასალმებელია, რომ შემოთავაზებული მუხლიდან ჩანს, რომ იგი ეხება როგორც სახელმწიფო უწყებებს, ასევე კერძო პირებს, განსხვავებით მე-12 პროტოკოლის 1-ლი მუხლისგან.

მუხლში არაფერია ნათქვამი დისკრიმინაციის საფუძვლების შესახებ, რომელიც უკანასკნელ წლებში შემუშავდა როგორც საერთაშორისო ინსტრუმენტების (როგორცაა მაგალითად შეზღუდული შესაძლებლობების მქონე პირთა დისკრიმინაცია - მიუხედავად იმისა რომ შეზღუდული შესაძლებლობების დაცვა აღიარებულია ზევით აღწერილ 1-ლ თავში), ისე ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს (ECtHR) პრეცედენტული სამართლის მეშვეობით. ეს საფუძვლები მოიცავს დისკრიმინაციას ასაკის, სქესობრივი ორიენტაციის, ოჯახური მდგომარეობის და ორსულობის საფუძველზე. შემოთავაზებულ ვარიანტში დისკრიმინაციის აკრძალვა „წარმოშობის“ საფუძველზე არ არის ისეთი ფართო, როგორც ECHR-ის ფორმულირება „ეროვნული ან სოციალური წარმოშობის“ შესახებ. თუმცა, ის შეიძლება მისაღები იყოს სასამართლოებისთვის და მიჩნეულ იქნეს 89-ე მუხლით განსაზღვრულ „სხვა საფუძველზე“. მიუხედავად ამისა, ის აამაღლებს სიცხადეს, ისევე როგორც განამტკიცებს ევროპულ ნორმებს თანასწორობის შესახებ, თუ ზოგიერთი ან ყველა ამ საფუძველთაგანი შესაძლებელი იქნება რომ გათვალისწინებულ იქნეს ამ მუხლში.

ორი საბოლოო შეთავაზება ამ მუხლის შესაძლო განვრცობასთან დაკავშირებით:

პირველი, აშშ კონსტიტუციაში მოცემული „კანონით თანასწორი დაცვის“ უზრუნველყოფის უფლების ფორმულირება მიღებულ იქნა ზოგიერთ თანამედროვე კონსტიტუციაში და ზოგჯერ შემდეგი სახე აქვს:

“ყველა თანასწორია კანონის წინაშე და უფლება აქვს თანასწორად იქნეს დაცული [და ისარგებლოს] კანონით].“

მეორე, ზოგიერთი კონსტიტუციით „დისკრიმინაციის“ კვალიფიკაცია ხდება ფრაზით „უსამართლო დისკრიმინაცია“. ეს შესაძლოა უშვებდეს სპეციალურ დახმარებას მოწყვლადი ჯგუფებისთვის („პოზიტიური დისკრიმინაციის“ ან „პოზიტიური ქმედების“ პრაქტიკა). იხ. მაგ. გერმანიის კონსტიტუციის მე-3 მუხლი, რომელიც სპეციფიკურად იძლევა უფლებამოსილებას სახელმწიფოსთვის ქალთა და მამაკაცთა თანასწორ უფლებებთან დაკავშირებით „მიიღოს ზომები არსებული დისკრიმინაციის აღმოსაფხვრელად.“

მუხლი 10 (პიროვნების თავისუფალი განვითარების უფლება)

ეს დებულება, რომელიც აღიარებს რომ ყველას აქვს „საკუთარი პიროვნების თავისუფალი განვითარების უფლება“ შეიძლება შერწყმულ იქნეს ICCPR -ის მე-16 მუხლის დებულებასთან, რომელიც აღწერს ისეთ პრობლემებს, როგორცაა იდენტობის არარსებობა ბავშვებისთვის და სხვებისთვის:

“ყველას აქვს უფლება აღიარებულ იქნეს ყველგან კანონის წინაშე.“

მუხლი 11 (ადამიანის თავისუფლება)

პროექტის 1-ლი პუნქტი გვთავაზობს შემდეგს: „ადამიანის თავისუფლება დაცულია.“. ეს უკეთესია ვიდრე ამჟამად არსებული ფორმულირება; „ადამიანის თავისუფლება ხელშეუვალია“; რომელიც პოზიტიურ ვალდებულებას აკისრებს სახელმწიფოს დაიცვას თავისუფლება.

ICCPR -ის 9(1) მუხლის და ECHR-ის მე-5 მუხლის შედარება აჩვენებს, რომ ორივე იწყება სიტყვებით *“ყველა ადამიანს აქვს თავისუფლების და პირადი უსაფრთხოების უფლება“*; რომელიც მკაფიოდ განსაზღვრავს, რომ თავისუფლება ადამიანის უფლებაა (და შემდეგ განსაზღვრავს ამ უფლების შეზღუდვის საფუძვლებს და სახელმწიფოს სხვადასხვა მოვალეობას).

ICCPR ასევე ითვალისწინებს, რომ: *“არავის შეიძლება დაემუქროს თვითნებური დაპატიმრება ან დაკავება“*. ეს ფრაზა მიუთითებს, რომ ნორმა ეხება ყველა თვითნებურ ან უკანონო დაპატიმრებას ან დაკავებას, რომელიც მხოლოდ სახელმწიფოს მიერ არ ხორციელდება. ის ამგვარად აკისრებს პოზიტიურ მოვალეობას ეფექტიანი ღონისძიებების განსახორციელებლად ნებისმიერი მხარის

დასაცავად ასეთი დაკავებისგან (მაგალითად მოტაცება) და ყოველმხრივი გამოძიების საწარმოებლად³.

ჩემი რეკომენდაციაა, რომ თვითნებური დაპატიმრება ან დაკავება დაემატოს ამ მუხლს შესაძლოა ლიტვის კონსტიტუციის მე-20 მუხლის მსგავსად, რომელიც მიუთითებს რომ:

“დაუშვებელია ნებისმიერი პირის თვითნებურად დაპატიმრება ან დაკავება.”

უნდა აღინიშნოს, რომ წინასწარი დაკავება 9 თვემდე პერიოდით პროექტის მე-6 პუნქტის თანახმად გაცილებით დიდია, ვიდრე ორი ან სამკვირიანი პერიოდი, რომელიც დაშვებულია საერთო სამართლის სისტემებით, თუმცა სამოქალაქო სამართლის სისტემებში, მაგალითად საფრანგეთში, უფრო ხანგრძლივი პერიოდებია დაშვებული.

მუხლი 12 (მიმოსვლის თავისუფლება)

ეს დებულება აკმაყოფილებს ECHR-ის მე-2 მუხლის მე-4 პროტოკოლით განსაზღვრულ სტანდარტებს.

მუხლი 13 (პირადი ცხოვრების სივრცის, კომუნიკაციის, საცხოვრებელი და საქმიანობის ადგილის ხელშეუხებლობა)

ეს პუნქტი მნიშვნელოვნად განსხვავდება ECHR -ის მე-8 მუხლისგან. 1-ლ პუნქტში განსაზღვრულია, რომ:

‘ყოველი ადამიანის პირადი ცხოვრების სივრცე (?), კომუნიკაცია, საცხოვრებელი და საქმიანობის ადგილი დაცულია. არავის არა აქვს უფლება შევიდეს საცხოვრებელ და სხვა მფლობელობაში ადამიანის ნების საწინააღმდეგოდ, აგრეთვე ჩაატაროს ჩხრეკა.’

შემდეგ ხდება ჩხრეკის რეგულირება და განსაზღვრულია შეზღუდვები ჩხრეკის აკრძალვასთან დაკავშირებით.

აღნიშნულის საპირისპიროდ, ECHR -ის მე-8 მუხლის პარალელური დებულება იძლევა უფრო უშუალო და მარტივ განმარტებას:

‘ყველა ადამიანს აქვს საკუთარი პირადი ცხოვრების და ოჯახური ცხოვრების, სახლის და კორესპონდენციის პატივისცემის უფლება.’

³ UN Human Rights Committee, General Comment 35, “Article 9 (Liberty and security of person)”, 16 December 2014, (CCPR/C/GC/35) at §9.

ECHR -ის მე-8 მუხლის შეზღუდვები მე-2 პუნქტით განსაზღვრული შეზღუდვების მსგავსია.

მტკიცედ მჯერა, რომ „პირადი და ოჯახური ცხოვრების“ მკაფიო უფლებამ შეიძინა განსაკუთრებული სტატუსი ECtHR-ის და ბევრი ევროპული ქვეყნის იურისპრუდენციაში. ის კერძოდ გამოიყენება (მაგრამ არა მხოლოდ) ბავშვთა ან მეუღლეების უფლებებთან დაკავშირებით შეუერთდნენ ოჯახებს, რომლებსაც ისინი ომმა და ა.შ. დააშორა. ის არ უშვებს შეუზღუდავ იმიგრაციას (რომელიც შეიძლება რეგულირდებოდეს მუხლის შემზღუდავი დებულებით).

იხ. მაგალითად პოლონეთის კონსტიტუციის 47-ე მუხლი (*ყველა ადამიანს აქვს პირადი და ოჯახური ცხოვრების სამართლებრივი დაცვის უფლება*) და ესტონეთის კონსტიტუციის 26-ე მუხლი (*„ყველა ადამიანს აქვს პირადი და ოჯახური ცხოვრების ხელშეუხებლობის უფლება.“*). ჩემი მტკიცე რჩევაა, რომ ECHR-ის მე-8 მუხლის ფორმულირება, ან რომელიმე დებულება პოლონეთის ან ესტონეთის კონსტიტუციიდან, გამოყენებულ იქნეს მე-13 მუხლის ამჟამინდელი პროექტის პირველი წინადადების ჩასანაცვლებლად.

მუხლი 14 (რწმენის და სინდისის თავისუფლებები)

შემოთავაზებულ ფორმულირებაში რწმენის და სინდისის თავისუფლებიდან ამოღებულია აზრის და აღმსარებლობის თავისუფლება, ყველა მათგანი ამჟამად მოქმედ მე-19 მუხლშია წარმოდგენილი. შემოთავაზებულია აზრის თავისუფლების გადატანა მე-15 მუხლში.

ის ამგვარად ამ თვალსაზრისით განსხვავდება ICCPR-ის მე-18 მუხლის და ECHR -ის მე-9 მუხლის ფორმულირებისგან და ასევე:

(ა) ის არ მოიცავს „[პირის] აღმსარებლობის, ან რწმენის დემონსტრირების უფლებას თავყანისცემისას, სწავლებისას, საქმიანობის განხორციელებისას“ და

(ბ) შეზღუდვის ერთადერთ საფუძველთან დაკავშირებით (სადაც რწმენის გამოხატვა და ა.შ. „არღვევს სხვების უფლებებს“). ECHR -ის მე-9 მუხლის შეზღუდვები უფრო ფართოა (იხ. ჩემი შემდგომი შენიშვნები უფლებების შეზღუდვასთან დაკავშირებით ქვევით). ჩემი რეკომენდაციაა, რომ აღმსარებლობა დაბრუნდეს ამ მუხლში ან წარმოდგენილ იქნეს სხვაგან ცალკე უფლებად. უფლება უნდა შეიცავდეს რწმენის დემონსტრირების შესაძლებლობას როგორც ზევით არის აღნიშნული (ა).

მუხლი 15 (აზრის და ინფორმაციის თავისუფლებები)

დებულება თავისუფალი გამოხატვის შესახებ შესამჩნევად განსხვავდება ECHR -ის მე - 10 მუხლისგან და ICCPR-ის მე-19 მუხლისგან. შემოთავაზებულ ვარიანტში აღნიშნულია:

(1) ” ყოველ ადამიანს აქვს უფლება თავისუფლად მიიღოს და გაავრცელოს ინფორმაცია, გამოთქვას და გაავრცელოს თავისი აზრი ზეპირად, წერილობით ან სხვაგვარი საშუალებით.”.

(2) მასობრივი ინფორმაციის საშუალებები თავისუფალია. ცენზურა დაუშვებელია”.

- ECHR და თანამედროვე კონსტიტუციების უმრავლესობა იყენებს უფრო მარტივ და უშუალო და ხელმისაწვდომ ფორმულირებას:

“ ყველას აქვს თავისუფალი გამოხატვის უფლება”

რომელიც შემდეგ მოიცავს პრესის და ყველა მედიასაშუალების თავისუფლებას, ინფორმაციის ან მოსაზრებების გადმოცემასთან და არტისტული ან ინტელექტუალური კრეატიულობის თავისუფლებასთან დაკავშირებით.

აღნიშნავ, რომ „ინტელექტუალური საქმიანობის თავისუფლება“ „გარანტირებულია“ ცალკე, ქვევით მე-18 მუხლში, და მინტერესებს ხომ არ უნდა აიყოს ამ მუხლთან შეერთებული, რომელთანაც ის არსებითად კავშირშია.

როგორც ზევით იყო განხილული, აზრის თავისუფლება ამჟამინდელი მე-19 მუხლიდან ამოღებულია. თუმცა, კონკრეტულად არ არის აღნიშნული პროექტში სათაურის გარდა. გამოხატვაზე და არა აზრზე სპეციფიკური მინიშნება სათაურში ამ მუხლის მიზანს უფრო მკაფიოს გახდიდა.

- ამ პუნქტში მოცემული დათქმები ინტერნეტთან წვდომის, მასმედიის და საზოგადოებრივი მაუწყებლის შექმნის შესახებ საჭირო ცვლილებებია. შეიძლება ასევე დამატებულ იქნეს დებულება საზოგადოებრივი მაუწყებლის შემდგომ დამოუკიდებელ რეგულირებასთან დაკავშირებით.
- აღნიშნული განსხვავებების მიუხედავად სხვა კონსტიტუციების ეკვივალენტურ დებულებებთან და ECHR -თან, მუხლი, ჩემი აზრით, მთლიანობაში აკმაყოფილებს ევროპულ სტანდარტებს, მიუხედავად იმისა, რომ კომისიამ შეიძლება მოისურვოს მასში უფლებების შეტანა, რომლებიც დაცულია ზოგიერთი თანამედროვე კონსტიტუციით, მაგალითად როგორცაა აკადემიური თავისუფლება (რათა თავიდან იქნეს აცილებული ტოტალიტარიზმისკენ მიმავალი გზა, რომელიც ბევრ ქვეყანაში დაიწყო აკადემიურ დაწესებულებებზე შეტევით), არტისტული კრეატიულობის თავისუფლება და სამეცნიერო კვლევის თავისუფლება (იხ. სამხრეთ აფრიკის კონსტიტუციის მე-16 პუნქტი ან გერმანიის კონსტიტუციის 5(3) მუხლი: „ხელოვნება და მეცნიერება, კვლევა და სწავლება უფასოა“);
- შეზღუდვების ნაწილი ამ მუხლისთვის მსგავსია ECHR -ის მე- 10 მუხლისა, მაგრამ არ მოიცავს შეზღუდვას „ჯანმრთელობის ან მორალის დაცვის“ საფუძველზე.

- კომისიას ეცოდინება, რომ ზოგიერთი ინსტიტუტები, რომლებიც არ მისდევენ აშშ პოზიციას შეუზღუდავ სიტყვის თავისუფლებასთან დაკავშირებით (თუ არ არსებობს ძალადობის „მკაფიო და მიმდინარე საფრთხე“ და ა.შ.) უშვებენ სიტყვის რეგულირებას, რომელიც შესაძლოა ახდენდეს ძალადობის გარდაუვალ წახალისებას. სხვები კრძალავს „სიძულვილის ენას“ (იხ. მაგ ესტონეთის კონსტიტუციის მე-12 მუხლი, რომელიც კრძალავს როგორც ძალადობის ისე დისკრიმინაციის წახალისებას ნაციონალური, რასობრივი, რელიგიური ან პოლიტიკური ან სხვა მოსაზრების საფუძველზე და ასევე კრძალავს სიძულვილის, ძალადობის ან დისკრიმინაციის წახალისებას სოციალურ ჯგუფებს შორის.

მუხლი 16 (საჯარო ინფორმაციის ხელმისაწვდომობის უფლება)

ეს მუხლი ითვალისწინებს თანამედროვე უფლებას საჯარო ინფორმაციაზე კანონის შესაბამისად, გარდა იმ შემთხვევისა, როცა ინფორმაცია შეიცავს „სახელმწიფო, პროფესიულ ან კომერციულ საიდუმლოებებს“. ის ასევე იცავს საჯარო დოკუმენტებში დაცულ გარკვეულ პერსონალურ ინფორმაციას ზოგიერთი გამონაკლისებით.

- საჯარო ინფორმაციასთან დაკავშირებულ უფლებასთან მიმართებით მჯერა რომ „საიდუმლოებებისთვის“ გამონაკლისები უფრო ფრთხილად უნდა განისაზღვროს, რამდენადაც კონფიდენციალურობის საჭიროება შეიძლება უფრო შორს მიმავალი იყოს ვიდრე ამას მუხლი მოითხოვს. მაგალითად, გამონაკლისი შეიძლება შემდეგნაირად იქნეს ფორმულირებული „სახელმწიფო ან პროფესიული პრივილეგიის ან კომერციული საიდუმლოების კონფიდენციალურობისთვის აუცილებელი საკითხები“;
- პერსონალური მონაცემების დაცვის შესახებ საინტერესოა უნდა არსებობდეს თუ არა ცალკე მუხლი პერსონალური მონაცემების დაცვასთან დაკავშირებით (გავეცანი კანონს პერსონალური მონაცემების დაცვის შესახებ) რომელიც ასევე შეიძლება ეხებოდეს ზოგადად საგამომიებო ძალაუფლების რეგულირების საჭიროებას (ელექტრონული ზედამხედველობის და ა.შ. საშუალებით) ზევით მოცემული მე-13 მუხლის (პირადი ცხოვრების უფლება) შესაბამისად.
- მონაცემთა დაცვის ინსპექტორის როლი ასევე შეიძლება შეტანილ იქნეს მე-6 პუნქტში.

მუხლი 17 (საკუთრების უფლება)

ამ მუხლის თანახმად „საკუთრებისა და მემკვიდრეობის უფლება აღიარებული და დაცულია“ საქართველოში (მლიერი განაცხადი) და „საზოგადოებრივი საჭიროებისათვის საკუთრების აუცილებელი ჩამორთმევა დასაშვებია სამართლიანი ანაზღაურებით“.

უნდა აღინიშნოს, რომ ეს დებულება უფრო ძლიერია ვიდრე ECHR -ის 1-ლი მუხლის 1-ლი პროტოკოლი, რომელიც იცავს მხოლოდ „ქონებით მშვიდობიან სარგებლობას“. ის ასევე უშვებს ექსპროპრიაციას არა მარტო საზოგადოებრივ ინტერესებში არამედ „კანონით გათვალისწინებული წესების შესაბამისად“.

ზოგიერთი კონსტიტუციის დებულება საკუთრების უფლების შესახებ ასევე იცავს ინტელექტუალურ საკუთრებას. აღვნიშნავ, რომ ინტელექტუალური საკუთრების უფლება ამოღებულ იქნა კონსტიტუციის არსებული 23-ე მუხლიდან და ასევე შეტანილია ახალ მე-18 მუხლში (ინტელექტუალური შემოქმედების თავისუფლება). ამის მიზეზია სავარაუდოდ ის, რომ საკუთრების განმარტება თავისთავად მოიცავს ინტელექტუალურ საკუთრებას. თუმცა, ისეთ ეპოქაში როცა ზოგიერთი ქვეყანა ნაკლებ ყურადღებას უთმობს ინტელექტუალურ საკუთრებას დამაჯერებელი იქნება საქართველოს მიერ ინტელექტუალური საკუთრების უფლებების განსაკუთრებული აღნიშვნა ამ პუნქტში.

მე-4 პუნქტი განსაზღვრავს, რომ მიწა საქართველოში შეიძლება იყოს მხოლოდ საქართველოს მოქალაქეების საკუთრებაში „გარდა კანონით გათვალისწინებული განსაკუთრებული შემთხვევებისა“.

ასეთი ჩანაწერი, რა თქმა უნდა, პოლიტიკური, ისევე როგორც სამართლებრივი განზომილების მატარებელია. კარგადაა ცნობილი, რომ უცხოური ინვესტიციები ხშირად ფერხდება იმ ქვეყნების მიერ, რომლებიც მიწის საკუთრების უფლებას არ აძლევენ უცხოეთის მოქალაქეებს.

სამართლებრივი თვალსაზრისით, სამი საკითხი უნდა იქნეს იდენტიფიცირებული:

- პირველი, ნებისმიერი კანონი, რომელიც უკრძალავს საკუთრების მფლობელ უცხოეთის მოქალაქეს ან მის მემკვიდრეს საკუთრების მიყიდვას არამოქალაქეზე წარმოადგენს ECHR-ის 1-ლი მუხლის 1-ლი პროტოკოლის დარღვევას, რამდენადაც ასეთი ქმედება შეამცირებს მიწაზე მოთხოვნას და ამდენად მის ფასს. ეს ძირითადად იქნება საკუთრებით სარგებლობაში ჩარევა და ასევე შესაძლოა განხილულ იქნეს როგორც დისკრიმინაცია ECHR -ის მე-14 მუხლის თანახმად. სულ მცირე სამართლიანი კომპენსაცია იქნება საჭირო.
- მეორე, მიწის სამომავლო მესაკუთრეობის პრევენცია უცხო ქვეყნის მოქალაქეების მიერ შესაძლოა კონფლიქტში იყოს კონსტიტუციის თანასწორობის მუხლთან (დისკრიმინაცია წარმოშობის საფუძველზე (თუმცა იხ. მოსაზრებები მე-9 მუხლის შესახებ) თანასწორობის უფლება ზევით) და კონსტიტუცია უნდა განსაზღვრავდეს მკაფიოდ, თუ რომელ დებულებას ენიჭება უპირატესობა.
- ამასთან ერთად, იმის მიუხედავად რომ ECHR-ის 1-ლი მუხლის 1-ლი პროტოკოლი გულისხმობს მხოლოდ ქონების „მშვიდობიანი გამოყენების“

უფლებას, ეს ფრაზა იტერპრეტირებულ იქნა წლების მანძილზე რომ ასევე მოეცვა გარკვეულ შემთხვევებში საკუთრების შეძენის უფლება და მისი გამოყენება. ტესტი იქნება ემსახურება თუ არა ამ უფლების ნებისმიერი ჩამორთმევა კანონიერ მიზანს და პროპორციულია თუ არა.

- ზოგადად საერთო ევროპული სტანდარტები უცხოელებთან დაკავშირებით იძლევა გარკვეული უთანასწორო მოპყრობის შესაძლებლობას. იხ. მაგ. ECHR-ის მე-16 მუხლი, რომელიც უშვებს *უცხოელების პოლიტიკური აქტივობის შეზღუდვას*. და მსოფლიოს ბევრი სახელმწიფო უცხოელებისთვის ზღუდავს გარკვეული საკუთრების ფლობას.
- თუმცა პროპორციულობის ტესტის მიზანი შეიძლება ვერ შესრულდეს უცხოელებისთვის სრული აკრძალვის დაწესებით საკუთრების ფლობაზე და კანონით გამონაკლისების განსაზღვრით. ამ მიზეზით უფრო შემზღუდველი აკრძალვა შეიძლება იყოს ევროპული სტანდარტების სულისკვეთებაში.
- კომისიამ შესაძლოა, უცხოელების მიერ საკუთრების ფლობის სრული აკრძალვის ნაცვლად განიხილოს *ესტონური კონსტიტუცია*, რომლის მოდელიც უფრო მეტად შეესაბამება პროპორციულ მიდგომას: ესტონეთის კონსტიტუციის 32-ე მუხლი განსაზღვრავს, რომ:

“ყველას აქვს უფლება თავისუფლად ფლობდეს, იყენებდეს და განკარგავდეს თავის ქონებას“. თუმცა „საჯარო ინტერესებში შემავალი საკუთრების კლასები [შეიძლება კანონით გათვალისწინების შემთხვევაში] ესტონეთში შეიძლება შეძენილ იქნეს მხოლოდ ესტონელი მოქალაქეების, იურიდიული პირების ზოგიერთი კატეგორიის, ადგილობრივი მთავრობის ან ესტონეთის სახელმწიფოს მიერ...“

მუხლი 18 ინტელექტუალური შემოქმედების თავისუფლება

იხ. კომენტარი ზევით მე-15 მუხლის შესახებ.

დარწმუნებული არ ვარ თუ რატომ ჯდება მე-4 პუნქტი (“*კულტურულ მემკვიდრეობას სახელმწიფო იცავს კანონით.*”) ამ მუხლში. შესაძლოა ის შეტანილ უნდა იქნეს ერთ-ერთ მუხლში, რომელიც ეხება გარემოს დაცვის პირობებს 1-ლი თავის ან ქვევით 26-ე მუხლის შესაბამისად.

მუხლი 19 (შეკრების თავისუფლება)

1-ლი პუნქტი ითვალისწინებს, რომ “*ყველას, გარდა იმ პირებისა, რომლებიც არიან შეიარაღებული ძალების შემადგენლობაში, უფლება აქვს წინასწარი ნებართვის გარეშე შეიკრიბოს საჯაროდ და უიარაღოდ.*”.

მე-2 პუნქტი უშვებს, მაგრამ არ განსაზღვრავს, კანონის მიერ წინასწარი გაფრთხილების რეგულირებას თუ შეკრება (“ხალხისა და ტრანსპორტის სამომხრად აღვილას იმართება”) ტარდება.

მე-3 პუნქტის თანახმად ხელისუფლებას შეუძლია შეკრების ან მანიფესტაციის შეწყვეტა მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ მან კანონსაწინააღმდეგო ხასიათი მიიღო.

- უნდა იყოს თუ არა მშვიდობიანი საზოგადოებრივი თავშეყრის უფლება ფორმულირებული როგორც ECHR -ის მე-11 მუხლშია მოცემული? და შემდეგ დაშვებულ უნდა იქნეს თუ არა ამ შეკრების დასრულება თუ ის საფრთხეს უქმნის არა მარტო კანონს არამედ უფრო ფართომასშტაბიან საკითხებს, როგორც ეს განსაზღვრულია ECHR -ის მე-11 მუხლში, მაგალითად, სახელმწიფო და საზოგადოებრივ უსაფრთხოებას, ჯანმრთელობას და სხვების უფლებებს?
- აღსანიშნავია ასევე ფართო შესაძლო გამონაკლისი, რომელიც გათვალისწინებულია ECHR -ის მე-11 მუხლით:

‘ეს მუხლი არ ითვალისწინებს კანონიერი შეზღუდვების დაკისრების პრევენციას შეიარაღებული ძალების, პოლიციის ან სახელმწიფო ადმინისტრაციის წევრთა მიერ აღნიშნული უფლებების გამოყენებაზე.’

მუხლი 20 (გაერთიანების თავისუფლება)

ეს დებულება ითვალისწინებს “საზოგადოებრივი და კომერციული გაერთიანებების შექმნის და მათში გაწევრიანების უფლებას”.

პროფკავშირების და პოლიტიკური პარტიების შექმნის უფლება განხილულია სხვაგან (შესაბამისად 21-ე და 24-ე მუხლებში).

(ა) სიცხადის არარსებობის პირობებში, თუ რა არის „საზოგადოებრივი გაერთიანება“ და (ბ) სხვა ქვეყნებში არასამთავრობო ორგანიზაციების კანონიერ საქმიანობასთან დაკავშირებით რეალური შეტევების განხორციელების (რომელიც ასევე ცნობილია სამოქალაქო საზოგადოებრივი ორგანიზაციების სახელით) გათვალისწინებით ყურადღება უნდა მიექცეს მათი უფლების გარანტიას შექმნან და განახორციელონ კანონიერი საქმიანობები.

მუხლი 21 (პარტიების თავისუფლება)

ეს დებულებები აკმაყოფილებს ევროპულ სტანდარტებს.

მუხლი 22 (საარჩევნო უფლება)

ეს მუხლი განსაზღვრავს პოლიტიკური მონაწილეობის უფლებას და გამორიცხავს ხმის მიცემას პატიმრების მიერ, რომლებიც გასამართლებულნი არიან „მძიმე ან ძალიან მძიმე“ დანაშაულისთვის და ასევე იმ პირთათვის, რომლებიც

სასამართლოს გადაწყვეტილებით მოთავსებულ იქნენ ფსიქიატრიული დაწესებულების სტაციონარში.

გაერთიანებულ სამეფოში და იტალიაში პატიმრებისთვის ხმის მიცემის საერთო აკრძალვასთან დაკავშირებით ECtHR -ის ბოლოდროინდელ გადაწყვეტილებებში აღნიშნულია, რომ საერთო აკრძალვა ყველა პატიმრისთვის ხმის მიცემასთან დაკავშირებით არღვევს ECHR -ის მე-3 მუხლის 1-ლ პროტოკოლს (პოლიტიკური მონაწილეობის უფლება) იმიტომ, რომ პატიმრებიც კი უნდა სარგებლობდნენ ხმის მიცემის უფლებით (მაგ. შეუფერხებელი კორესპონდენციის უფლება და ა.შ. ან წამების დაუშვებლობა). თუმცა, ECtHR-მა მხარი დაუჭირა შესაბამის კანონმდებლობას იტალიაში, რომელიც ზოგიერთ პატიმარს (ყველას არა) საშუალებას აძლევს ისარგებლოს ხმის უფლებით.

ფსიქიკური პრობლემების მქონე პირებთან დაკავშირებით უნგრეთის წინააღმდეგ გადაწყვეტილებაში აღნიშნულია, რომ ზოგადი აკრძალვა არღვევს ECHR -ს.

ECtHR-ის გამოსახედიდან ხმის მიცემის აკრძალვა სერიოზული დამნაშავეებისთვის აკმაყოფილებს ევროპულ სტანდარტებს.

ზოგადი აკრძალვა ფსიქიატრიული დაწესებულებების სტაციონარის პაციენტებისთვის ხმის მიცემის აკრძალვის შესახებ, ჩემი აზრით, არღვევს საერთო ევროპულ სტანდარტებს.

მუხლი 23 (სახელმწიფო თანამდებობის დაკავების უფლება)

ეს შემოთავაზებები თავსებადია ევროპულ სტანდარტებთან.

აღვნიშნავ, რომ წინა შემოთავაზება საჯარო სამსახურის როლის განსაზღვრის შესახებ არ არის შეტანილი ამ პროექტში. თუ ის ხელახლა იქნება ჩასმული, მე რეკომენდაციას გავუწევ სამხრეთ აფრიკის კონსტიტუციის 195-ე მუხლს, რომელიც განსაზღვრავს „*ძირითად ფასეულობებს და პრინციპებს, რომლებიც არეგულირებს სახელმწიფო მართვას*“, მიუკერძოებლობის, პროფესიული ეთიკის, გამჭვირვალობის და ეფექტიანობის ჩათვლით.

მუხლი 24 (შრომის თავისუფლება)

ეს მუხლი განსაზღვრავს შრომის საერთო უფლებებს და აბალანსებს მას თავისუფალი მეწარმეობის უფლებებით და ა.შ. (როგორც განხილული იყო ზევით მე-4 მუხლის, მე-8 პუნქტთან დაკავშირებით).

მიუხედავად იმისა, რომ მე-5 პუნქტი იცავს მომხმარებლის უფლებებს, არ არის ნახსენები *სამუშაო ადგილზე ჯანმრთელობის და უსაფრთხოების სტანდარტების* დაცვის საჭიროება.

მე აღვნიშნე (ზევით მე-8 პუნქტის განხილვისას) *იძულებითი შრომის და მონობის აკრძალვის არარსებობა* რომელიც შესაძლოა კარგად ეხამებოდეს ამ პუნქტს

ბავშვის შრომისგან დაცვის მექანიზმებთან ერთად (თუ არ დაეთმობა ცალკე მუხლი ბავშვის უფლებებს).

მუხლი 25 (განათლების უფლება)

ამ მუხლში შემოთავაზებული ყველა დებულება აკმაყოფილებს საჭირო სტანდარტებს.

მუხლი 26 (ჯანმრთელობის დაცვის უფლება)

ეს მუხლის ადგენს, რომ „ყველა მოქალაქეს აქვს უფლება ისარგებლოს ჯანმრთელობის დაცვის სახელმწიფო მომსახურებით“ (პუნქტი 1), ავალდებულებს სახელმწიფოს „აკონტროლოს ჯანმრთელობის დაცვის ყველა დაწესებულება, სამკურნალო საშუალებათა წარმოება და ამ საშუალებებით ვაჭრობა“ (პუნქტი 2), და ადგენს ადამიანთა უფლებას იცხოვრონ „ჯანმრთელობისთვის უვნებელ გარემოში“ (პუნქტი 3).

პირველ და მესამე პუნქტებთან დაკავშირებით მინდა აღვინიშნო, რომ მათში სათანადოდ არ არის გათვალისწინებული ისეთი სიტუაციები, როდესაც რესურსები შეზღუდულია (იხ. პირველი თავის მე-4 მუხლის მე-8 პუნქტთან დაკავშირებით ზემოთ მოყვანილი კომენტარები).

რაც შეეხება ჯანმრთელობისთვის უვნებელ გარემოში ცხოვრების უფლებას, ჩემი რეკომენდაცია იქნებოდა, რომ ეს პუნქტი ჩამოყალიბდეს ქვემოთ მოცემული ფორმით, რომელიც ცოტა ხნის წინ კაიმანის კუნძულების კონსტიტუციაში შევიდა:

18.—(1) მთავრობა ვალდებულია მიიღოს ისეთი გადაწყვეტილებები, რომელშიც გათვალისწინებული იქნება გარემოს დაცვის და უვნებელი გარემოს შექმნის საჭიროება ახლანდელი და მომავალი თაობების ჯანმრთელობისა და კეთილდღეობის უზრუნველსაყოფად და რომელიც ამავე დროს ხელს შეუწყობს დასაბუთებულ ეკონომიკურ და სოციალურ განვითარებას. (2) ამ მიზნის მისაღწევად, მთავრობამ უნდა მიიღოს გონივრული საკანონმდებლო და სხვა სახის ზომები, რომ დაიცვას ქვეყნის მემკვიდრეობა, ველური ბუნება და ხმელეთისა და ზღვის ფლორისა და ფაუნის ბიომრავალფეროვნება — (ა) შეზღუდოს გარემოს დაბინძურება და ეკოლოგიური დეგრადაცია; (ბ) ხელი შეუწყოს კონსერვაციას და ბიომრავალფეროვნებას; და (გ) უზრუნველყოს ბუნებრივი რესურსების ეკოლოგიურად მდგრადი გამოყენება და განვითარება.

მუხლი 27 (ქორწინების უფლება)

ამ მუხლის პირველი პუნქტი ადგენს, რომ „ქორწინება, როგორც ქალისა და მამაკაცის კავშირი ოჯახის შექმნის მიზნით, ემყარება მეუღლეთა უფლებრივ თანასწორობასა და ნებაყოფლობას“.

ეს დებულება ამჟამად შეესაბამება ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის დებულებას, რომლის მიხედვითაც „საქორწინო ასაკის მამაკაცსა და ქალს აქვთ ქორწინებისა და ოჯახის შექმნის უფლება იმ ეროვნული კანონების შესაბამისად, რომელიც აწესრიგებს ამ უფლების განხორციელებას“.

კომისიისათვის ცნობილი იქნება ის კულტურული განსხვავებები, რომელიც ერთსქესიანი ქორწინების ან მათი სამოქალაქო კავშირების მიმართ არსებობს. კომისია აგრეთვე ძალიან კარგად იცნობს ევროპასა და სხვა ქვეყნებში ერთსქესიანი ქორწინების კონსტიტუციურ უფლებად აღიარების მზარდ ტენდენციას.

ახლახან ადამიანის უფლებათა ევროპულ სასამართლოში ერთ-ერთი საქმის (ვალიანატოსი საბერძნეთის წინააღმდეგ) განხილვისას დადგინდა, რომ სასამართლო არ ავალდებულებს ქვეყანას უზრუნველყოს ერთსქესიან წყვილთა „ქორწინების“ შესაძლებლობა, მაგრამ თუ პარტნიორობის რაიმე ალტერნატიული ფორმა დაშვებულია ჰეტეროსექსუალი წყვილებისთვის, მისი ეკვივალენტური ფორმა აგრეთვე დაშვებული უნდა იყოს ერთსქესიანი წყვილებისთვისაც (და პირიქით).

მუხლი 28 (საპროცესო უფლებები)

ამ მუხლის პირველ პუნქტში ნათქვამია, რომ:

“ყოველ ადამიანს უფლება აქვს თავის უფლებათა და თავისუფლებათა დასაცავად სასამართლოს მიმართოს. საქმის სამართლიანი განხილვის უფლება უზრუნველყოფილია.“

გაურკვეველია თუ ზუსტად რა არის ამ პუნქტის მიზანი: სასამართლოს მეშვეობით ადამიანთა უფლებების აღსრულების შესახებ ზოგადი დებულების ფორმულირება თუ უბრალოდ სამართლიანი სასამართლო განხილვის მოთხოვნა. ამის გამო, მე გთავაზობთ შემდეგს:

(ა) წავშალოთ აქ პირველი პუნქტის პირველი წინადადება და აღსრულებასთან დაკავშირებული დებულება ცალკე პუნქტად ჩამოვაყალიბოთ (იხ. ქვემოთ შემოთავაზებული ვარიანტი), და

(ბ) მკაფიოდ გასაგები გავხადოთ, რომ ეს მუხლი კონკრეტულად ეძღვნება სამართლიან სასამართლო განხილვას და მისი სათაურია „სამართლიანი სასამართლო განხილვის უფლება“. ამჟამად სამართლიანი სასამართლო განხილვის ძირითადი ელემენტები ამ ნაწილში სათანადოდ არის წარმოდგენილი; ზოგიერთი მათგანი სამართლიანად იქნა გადმოტანილი ძველი ვერსიის მე-5 თავიდან (სასამართლო სისტემის შესახებ); იგივე შეიძლება ითქვას ამ თემასთან დაკავშირებულ სხვა პრინციპებზეც, როგორცაა მაგალითად დებულებები რეტროსპექტიული კანონების ან ორმაგი საფრთხის წინააღმდეგ.

ამის გამო, ჩემი დაჟინებული რეკომენდაცია იქნება, რომ პირველი პუნქტის მეორე წინადადება ჩანაცვლდეს ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-6 მუხლის პირველ წინადადებაში მოცემული ფორმულირებით, შემდეგნაირად:

„ყველას აქვს უფლება, რომ მისი დავა გადაწყდეს სასამართლოს ან სხვა დამოუკიდებელი და მიუკერძოებელი ტრიბუნალის მიერ, კანონის საფუძველზე, სამართლიანი და საჯარო განხილვის გზით“.

ეს ცნობილი ფორმულირება კანონის უზენაესობის საფუძველს ქმნის. კერძოდ ის ადგენს, რომ სამართალი ყველასთვის ხელმისაწვდომია. მას აგრეთვე დაუყოვნებლივ შემოაქვს საქმის სამართლიანი განხილვისთვის აუცილებელი სამი ელემენტი და, უფრო ზოგადად, კანონის უზენაესობის პრინციპი (რომელიც ამ მუხლში მოცემული არ არის), კერძოდ საქმის საჯარო მოსმენა სასამართლოს ან მისი ეკვივალენტური დამოუკიდებელი (სამთავრობო უწყებებთან მიმართებაში) და მიუკერძოებელი (საქმის არსთან მიმართებაში) ტრიბუნალის მიერ.

მუხლი 29 (საქართველოს მოქალაქეობა)

და

მუხლი 30 (უცხოელთა და მოქალაქეობის არმქონე პირთა უფლებები)

ორივე მუხლი შესაბამისობაშია ევროპული დემოკრატიის სტანდარტებთან.

მუხლი 31 (ძირითადი უფლებების შეფარდების ზოგადი პრინციპები)

ეს მუხლი სამ საკითხს მოიცავს.

1) პირველ პუნქტში ნათქვამია, რომ *“კონსტიტუციაში მითითებული ძირითადი უფლებანი და თავისუფლებანი, მათი შინაარსის გათვალისწინებით, ვრცელდება აგრეთვე იურიდიულ პირებზე”.*

გაურკვეველია რა არის ამ მუხლის მიზანი:

- (ა) მეორე თავში გათვალისწინებული ყველა უფლების გავრცელება ბიზნესებსა და სხვა კორპორაციებზე ან არასამთავრობო ორგანიზაციებზე (კომერციულ კომპანიას აქვს აზრის თავისუფალი გამოხატვის ან კენჭისყრაში მონაწილეობის უფლება?), თუ
- (ბ) სხვადასხვა ორგანიზაციის დავალდებულება არ დაარღვიონ ადამიანის უფლებები (არ დაუშვან დისკრიმინაცია მე-9 მუხლში გათვალისწინებული მიზეზებით?).

ზოგიერთი ქვეყნის კონსტიტუციაში ადამიანის უფლებების განმსაზღვრელი დებულებების მოქმედება განვრცობილია „ჰორიზონტალურ“ სიბრტყეში (ანუ აღნიშნული უფლებები გავრცელდა კერძო და სახელმწიფო უწყებებზეც). ამის მიუხედავად, ეს ადამიანის უფლებების მარეგულირებელი კანონმდებლობის რთული სფეროა და შესაძლოა საჭირო იყოს მისი შემდგომი განხილვა საერთაშორისო გამოცდილების გათვალისწინებით.

2), მე-2 და მე-3 პუნქტები ზოგად შეზღუდვებს არეგულირებს. მე-2 პუნქტი კრძალავს ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათა განხორციელებას „სხვათა უფლებებისა და თავისუფლებების დარღვევის გზით“ და მე-3 პუნქტი ადგენს, რომ ადამიანის უფლების შეზღუდვამ არ უნდა დაარღვიოს ამ უფლების არსი“. ამ პუნქტებთან დაკავშირებით მე რამდენიმე კომენტარი მაქვს:

- ჩემი აზრით, მიზანშეწონილი იქნება უფლებების შეზღუდვას ცალკე მუხლი დაეთმოს. ეს იმიტომ გამოწვეული, რომ უკიდურესად მნიშვნელოვანია მკაფიოდ განისაზღვროს (1) უფლებები რომელზეც შეზღუდვები არ ვრცელდება (მაგ.: უფლება არ დაექვემდებარო წამებას), (2) უფლებები რომელზეც შეზღუდვები ვრცელდება მხოლოდ გარკვეული მიზნებით (ზოგჯერ მუხლი ამ მიზნებსაც განსაზღვრავს), ან (3) უფლებები რომელზეც ზოგადი შეზღუდვების მუხლი ვრცელდება.
- საინტერესოა გვიჩვენა თუ არა პრაქტიკამ, რომ გერმანიის კონსტიტუციაში გამოყენებული ფორმულირება „ადამიანის უფლების შეზღუდვამ არ უნდა დაარღვიოს ამ უფლების არსი“ მეტისმეტად ზოგადია. ამჟამად ევროპაში მიღებული პრინციპის მიხედვით შეზღუდვა პროპორციულობის მოთხოვნას უნდა აკმაყოფილებდეს. ამის მიუხედავად, ზემოხსენებულ დებულებაში ეს კონცეფციაც არააზუსტია. ამის გამო, ზოგ კონსტიტუციაში ზოგადი შეზღუდვების მუხლები უფრო მკაფიოდ აკონკრეტებენ პროპორციულობის ძირითად მახასიათებლებს, კერძოდ იმას, რომ უფლებების ნებისმიერი შეზღუდვა დასაშვებია, თუ ის:
 - (i) *გათვალისწინებულია კანონით;*
 - (ii) *წარმოადგენს აუცილებელს დემოკრატიულ საზოგადოებაში*
 - (iii) *ხორციელდება უფლების ბუნების გათვალისწინებით;*
 - (iv) *ხორციელდება შეზღუდვის მიზნის გათვალისწინებით, და*
 - (v) *წარმოადგენს მიზნის მიღწევის შედარებით ნაკლებად შემზღუდავ საშუალებას.*

3) ამ მუხლის მე-4 პუნქტი არეგულირებს შეზღუდვებს (მხოლოდ გარკვეულ უფლებებთან დაკავშირებით) *საგანგებო ან საომარი მდგომარეობის დროს*.

მე გადავამოწმე კონსტიტუციის ის მუხლები, რომლებიც საგანგებო სიტუაციას ეხება [მუხლები 46(1), 46(2) და 72 (თ)]. თუმცა აღნიშნული დებულებების ანალიზი ჩემს დავალებაში არ შედიოდა, მაინც მინდა ავღნიშნო რომ ზოგიერთი კონსტიტუციის მიხედვით, საგანგებო სიტუაციებშიც კი, დროებით შეჩერებას დაქვემდებარებული უფლებების შეზღუდვის შესაძლებლობა ლიმიტირებულია და დასაშვებია მხოლოდ “მკაცრად სიტუაციის გარემოებებიდან გამომდინარე”.

მუხლი 32 (სახალხო დამცველი)

ჩემი აზრით, სახალხო დამცველის, როგორც კონსტიტუციური ორგანოს შექმნას დიდი უპირატესობები აქვს. მე გადავხედე კანონს სახალხო დამცველის შესახებ და დავრწმუნდი, რომ იგი მაქსიმალურად ვრცელ უფლებამოსილებებს იძლევა,

როგორც სხვა ქვეყნების ანალოგიურ ინსტიტუტებში შეიძლება ვნახოთ, მხოლოდ ერთი გამონაკლისით.

სახალხო დამცველთან საუბრის დროს გაირკვა, რომ მისი უფლებამოსილება შეზღუდულია, როდესაც საქმე ეხება კერძო პირებისგან ინფორმაციის მიღებას და დისკრიმინაციის საქმეებში სახალხო დამცველის გადაწყვეტილების აღსრულებას. ჩემი აზრით, ამ ნაკლოვანების აღმოფხვრა მნიშვნელოვანია – თუ კონსტიტუციაში არა, მარეგულირებელ კანონში მაინც შესწორების შეტანის გზით.

პირველ და მეორე თავებთან დაკავშირებული სხვა რეკომენდაციები:

1. ზოგადი დებულებების აღსრულების საკითხებზე

ჩემი აზრით, მნიშვნელოვანია მე-2 თავში შევიდეს ცალკე მუხლი, რომელიც მკაფიოდ მოითხოვს, რომ სასამართლოები (რომელიც შეიძლება დაკონკრეტდეს) უფლებამოსილნი არიან მოისმინონ საქმეები და განიხილონ საჩივრები ამ თავში მინიჭებულ უფლებაზე უარის თქმის, მისი დარღვევის ან მუქარის შესახებ და მიიღონ გადაწყვეტილება სამართლებრივი დაცვის შესაბამისი საშუალების შესახებ (რომელიც შეიძლება დაკონკრეტდეს).

ამ დებულებაში შეიძლება აგრეთვე განისაზღვროს თუ ვის შეუძლია მიმართოს სასამართლოს (მათ შორის შესაძლოა პიროვნებას, რომელიც მთელი ჯგუფის ან საზოგადოებრივი ორგანიზაციის სახელით მოქმედებს). დამატებითი ინფორმაციისთვის იხილეთ ქვემოთ, მე-6 თავის 56(5) მუხლთან დაკავშირებით ჩემს მიერ გაკეთებული კომენტარები.

2. ადმინისტრაციული სამართლის უფლება

ნება მომეცით მოკრძალებულად გავამახვილო საკონსტიტუციო კომისიის ყურადღება „ადმინისტრაციული სამართლის“ ახალი უფლების უპირატესობებზე.

მე გავეცანი საქართველოს ზოგად ადმინისტრაციულ კოდექსს, რომელიც სახელმწიფო მართვის დახვეწილ სტანდარტებს ადგენს. მიზანშეწონილი იქნებოდა მათი დადასტურება კონსტიტუციის დონეზე.

ეს უფლება თანამედროვე კონსტიტუციებში სულ უფრო მეტ აღიარებას პოულობს და ევროკავშირის „ფუნდამენტური უფლებების ქარტიაში“ (მუხლი 41) შეტანილ იქნა, როგორც „*კარგი ადმინისტრირებით სარგებლობის უფლება*“. სამხრეთ აფრიკის კონსტიტუციაში (მუხლი 33), ის ფორმულირებულია როგორც „*სამართლიანი ადმინისტრაციული ქმედებით სარგებლობის უფლება*“. პოლონეთის კონსტიტუციის 184-ე მუხლის მიხედვით ადმინისტრაციული სასამართლო ვალდებულია, კანონით მინიჭებული უფლებამოსილების ფარგლებში, „*კონტროლი გაუწიოს სახელმწიფო ადმინისტრირების ხარისხს*“.

ამ უფლების მიზანია:

- (ა) კონსტიტუციის დონეზე ცნოს და აღიაროს ისეთი გადაწყვეტილებების მართებულობა, რომელიც არის კანონიერი, პროცედურულად სამართლიანი, გონივრული (ან მიუკერძოებელი) და ქმედითი. ზოგიერთი კონსტიტუცია აგრეთვე შეიცავს დასაბუთების მოთხოვნას და/ან გონივრულ ვადაში გადაწყვეტილების მიღების მოთხოვნას, და
- (ბ) საშუალება მისცეს ფიზიკურ პირებს გაასაჩივრონ საჯარო მოხელეთა მიერ მიღებული გადაწყვეტილებები, რომლებიც აღნიშნულ სტანდარტებს არ შეესაბამებიან და ამით უზრუნველყოს მაღალი სტანდარტების განხორციელება.

ეს უფლება ეფექტიანი აღმოჩნდა, რადგანაც ის მკაფიო სიგნალს იძლევა, რომ კონსტიტუცია იმ ჩვეულებრივი ადამიანებისთვის არის შექმნილი, რომელთა შესახებაც სხვადასხვა დონის ოფიციალური პირები გადაწყვეტილებებს იღებენ. ის აგრეთვე ქმნის სტიმულს სახელმწიფო ადმინისტრირების უფრო მაღალი სტანდარტების დასანერგად და ხელს უწყობს ანგარიშგებისა და დასაბუთების კულტურის განვითარებას.

3. ბავშვის უფლებები

ზოგიერთი თანამედროვე კონსტიტუცია შეიცავს ბავშვთა დაცვის დებულებებს, რომლებიც შესაბამისობაშია გაეროს ბავშვის უფლებების კონვენციასთან.

ეს დამცავი მუხლები უზრუნველყოფს: დაბადების მომენტიდან სახელის მიღების უფლებას; ზრუნვის მიღების უფლებას; არასათანადო მოპყრობისგან, უგულვებელყოფისაგან ან ძალადობისგან დაცვის უფლებას; ექსპლუატატორული შრომისგან დაცვის უფლებას; ხანგრძლივი პერიოდით დაკავებისგან დაცვის უფლებას; ტრეფიკინგისგან და შეიარაღებულ კონფლიქტში მონაწილეობისგან დაცვის უფლებას.

4. სტანდარტებთან თავსებადობის სერტიფიცირების პროცედურა

დაბოლოს, ჩემი მოკრძალებული რეკომენდაცია იქნება გამოვიყენოთ გაერთიანებულ სამეფოში არსებული პრაქტიკა. ის გულისხმობს, რომ პარლამენტში კანონპროექტის წარდგენის დროს მას დართული უნდა ჰქონდეს მისი ინიციატორების განცხადება, ადამიანის უფლებების სტანდარტებთან კანონპროექტის თავსებადობის შესახებ (იმ სახით, როგორც ისინი ადამიანის უფლებათა ევროპულ კონვენციაშია ჩამოყალიბებული, მაგრამ საქართველოს შემთხვევაში ეს იქნება კონსტიტუციაში, ან კონკრეტულად მის მეორე თავში, დადგენილი სტანდარტები).

ასეთი მოთხოვნის უპირატესობა ისაა, რომ კანონშემოქმედებითი პროცესის დროს ის კანონმდებლებისა და აღმასრულებელი ხელისულების წარმომადგენელთა ყურადღებას ადამიანის უფლებების დაცვაზე ამახვილებს. შესაბამისად ის ცხადჰყოფს, რომ ადამიანის უფლებების დაცვა მხოლოდ სასამართლოს არ ეხება და მთავრობის ყველა უწყებას შორის დიალოგის ნაწილია.

თავი 6: სასამართლო ხელისუფლება და პროკურატურა

მუხლი 55 (სასამართლო ხელისუფლება)

1-ლი პუნქტის თანახმად:

“სასამართლო ხელისუფლება დამოუკიდებელია და მას ახორციელებენ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლო და საერთო სასამართლოები..”

მე-2 პუნქტის თანახმად საკონსტიტუციო სასამართლო და მე-3 პუნქტი განსაზღვრავს მართლმსაჯულების განხორციელებას საერთო სასამართლოების მიერ, ნაფიცი მსაჯულების მიერ საქმის განხილვას და კრძალავს სპეციალიზებული სასამართლოების, მათ შორის სამხედრო სასამართლოების შექმნას საერთო სასამართლოების სისტემის გარეთ. ეს ბოლო დებულება მისასალმებელია.

ეს დებულებები მკაფიოა და შესაძლოა არ საჭიროებდეს შემდეგ დახვეწას. თუმცა კომისიას შესაძლოა სურდეს შემდეგი მოდელების გათვალისწინება, რომლებიც კიდევ უფრო ცხადად განმარტავს (ა) სასამართლო ხელისუფლების წყაროს ან უფლებამოსილებას და (ბ) პასუხისმგებლობას სასამართლოს დამოუკიდებლობაზე.

- სასამართლო ხელისუფლების უფლებამოსილების წყაროს შესახებ საინტერესოა:

სამხრეთ აფრიკის კონსტიტუცია, 1966 s.165:

(1) [სახელმწიფოს] სასამართლო ხელისუფლება სასამართლოებს ეკუთვნის

კენიის კონსტიტუცია, 2010, s 159:

(1) მართლმსაჯულების უფლებამოსილება მიღებულია ხალხისგან და ეკუთვნის სასამართლოებს და ამ კონსტიტუციის შესაბამისად შექმნილ ტრიბუნალებს და ხორციელდება მათ მიერ.

- სასამართლოს დამოუკიდებლობის ვალდებულების შესახებ: სასამართლოს დამოუკიდებლობა განსაზღვრულია **59(4) მუხლით**. თუმცა, შესაძლოა სასამართლოს დამოუკიდებლობის ვალდებულება უმჯობესია შეტანილ იქნეს მუხლში მოსამართლეების შესახებ მაგრამ სასამართლოსთან როგორც ხელისუფლების ერთ-ერთ შტოსთან კავშირში (მუხლი 55), ფუნქციების

გაყოფის ზოგადი ხაზგასმით, როგორც ქვევით ორ მოდელშია წარმოდგენილი:

სამხრეთ აფრიკის კონსტიტუცია, s. 165:

- a. სასამართლოები დამოუკიდებელია და ექვემდებარება მხოლოდ კონსტიტუციას და კანონმდებლობას, რომელიც მათ მიერ გამოყენებულ უნდა იქნეს მიუკერძოებლად და ყოველგვარი შიშის, უპირატესობის ან მიკერძოების ან ცრურწმენის გარეშე.
- b. არცერთ პირს ან სახელმწიფო ორგანოს არ შეუძლია ჩარევა სასამართლოების ფუნქციონირებაში.
- c. სახელმწიფო ორგანოები საკანონმდებლო და სხვა ღონისძიებების საშუალებით დახმარებას უნდა უწევდნენ და იცავდნენ სასამართლოებს და უზრუნველყოფდნენ სასამართლოების დამოუკიდებლობას, მიუკერძოებლობას, ღირსებას, ხელმისაწვდომობას და ეფექტიანობას.
- d. სასამართლოს მიერ გამოცემული ბრძანება ან გადაწყვეტილება სავალდებულოა ყველა პირისთვის და სახელმწიფო ორგანოსთვის რომელსაც ის ეხება.

კენიის კონსტიტუცია, s.160 (ა):

"მართლმსაჯულების განხორციელებისას სასამართლო ხელმძღვანელობს კონსტიტუციით და კანონმდებლობით და არ ექვემდებარება კონტროლს ან მითითებებს ნებისმიერი პირის ან ორგანოს მხრიდან."

მუხლი 56 (საკონსტიტუციო სასამართლო)

ეს მუხლი განსაზღვრავს საკონსტიტუციო სასამართლოს, რომელიც "ახორციელებს სასამართლო ხელისუფლებას საკონსტიტუციო სამართალწარმოებით" (პუნქტი 1). ის შემდეგ განსაზღვრავს მოსამართლეთა რაოდენობას და დანიშვნის პროცედურებს (პუნქტი 2) და თავმჯდომარეს (პუნქტი 3). პუნქტი 4 განსაზღვრავს მოსამართლის კვალიფიკაციას და ორგანული კანონისგან მოითხოვს საკონსტიტუციო სამართალწარმოების და სასამართლოს საქმიანობის სხვა საკითხებთან დაკავშირებით წესების განსაზღვრას. პუნქტი 5 განსაზღვრავს თუ ვის შეუძლია სამართალწარმოების დაწყება. პუნქტი 6 განსაზღვრავს არჩევნებზე სასამართლოს შეზღუდულ იურისდიქციას არჩევნებამდე ერთი წლით ადრე; და პუნქტი 7 განსაზღვრავს რომ მისი გადაწყვეტილებები არის საბოლოო და დასკვნითი .

პუნქტი 1 არ განსაზღვრავს „საკონსტიტუციო სამართალწარმოებას“. უფრო გასაგები იქნებოდა, რომ მე-4 პუნქტის მეორე ნაწილი (რომელიც ორგანული კანონით მოითხოვს აღნიშნულის განსაზღვრას) შეტანილი ყოფილიყო ამ პუნქტში, როგორც ამჟამინდელ 83(1) მუხლშია. იურისდიქციის ფარგლების განსაზღვრა ამ მუხლში ხელს შეუწყობდა სიცხადეს.

პუნქტი 2

- არ არის დაკონკრეტებული სასამართლო ყოველთვის უნდა შეიკრიბოს თუ არა *სრულად*, ცხრავე წევრის დასწრებით. ეს საჭიროებს მკაფიო განსაზღვრას.
- საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლეების დანიშვნასთან დაკავშირებით უნდა აღინიშნოს, მსოფლიოში არსებული ძლიერი ტენდენცია, რომ საკონსტიტუციო სასამართლოს ფორმირება მოხდეს პოლიტიკური ჩარევისგან დამოუკიდებლად, ხშირად დამოუკიდებლად არჩეული სასამართლო დანიშვნების კომისიის მიერ., იხ. *ვენეციის კომისიის ანგარიში მართლმსაჯულების სისტემის დამოუკიდებლობის შესახებ (CDL-AD (2010) 004, თავი 3, და ბინჰემის ცენტრის ანგარიში კანონის უზენაესობის და თანამეგობრობის სამდივნოსთვის, მოსამართლეთა დანიშვნა, ვადა და გათავისუფლება* (2014).

თუ მიიჩნევა, რომ დამოუკიდებელი კომისია არ არის მიზანშეწონილი ნიშნავდეს საკონსტიტუციო სასამართლოს, რადგან პოლიტიკური ჩარევა გარკვეულად სასარგებლოა (როგორც აშშ-ს უზენაესი სასამართლოს ან გერმანიის *Bundesverfassungsgericht-ის დანიშვნის მოდელებში*), კომისიას მაინც შესაძლოა სურდეს ზოგიერთი მექანიზმის განხილვა ობიექტურობის ელემენტის გასაზრდელად დანიშვნის პროცესში - შესაძლოა მოთხოვნით, რომ კანდიდატებმა მიიღონ მხარდაჭერა მაგალითად პარლამენტის ორი მესამედისგან. (იხ. შემდგომი განხილვა უზენაეს სასამართლოსთან, იუსტიციის უმაღლეს საბჭოსთან და პროკურორთან დაკავშირებით).

მე-5 პუნქტი დეტალურად განსაზღვრავს თუ ვის შეუძლია წარდგეს სასამართლოს წინაშე.

პუნქტი 5(ა) უშვებს ნორმატიული აქტების გასაჩივრების შესაძლებლობას ადამიანის ფუნდამენტურ უფლებებთან დაკავშირებით, რომლებიც დადგენილია კონსტიტუციის მე-2 თავით: ფიზიკური პირის მიერ (რომელიც ჩემი აზრით, გულისხმობს საკითხით დაინტერესებულ პირებს და ჯგუფს, მაგრამ ცხადი არ არის), იურიდიული პირის მიერ (რომელიც ჩემი აზრით, გულისხმობს გაერთიანებებს ან სამოქალაქო საზოგადოების ორგანიზაციებს ინტერესით ამ საკითხებში, მაგრამ ესეც არ არის ცხადი) და სახალხო დამცველის მიერ.

გასაჩივრების შესაძლებლობის მქონე პირთა ჩამონათვალის გაფართოება ამ პუნქტში მისასაღმებელია. თუმცა, სასამართლოს იურისდიქცია რჩება ვიწრო, რამდენადაც ის ეხება მხოლოდ ნორმატიულ აქტებს მე-2 თავთან დაკავშირებით. საკონსტიტუციო სასამართლოების უმრავლესობა ასრულებს ცენტრალურ როლს ყველა ოფიციალური პირის ანგარიშვალდებულების უზრუნველყოფაში (აღმასრულებელი პირის ჩათვლით) ადამიანის უფლებების სტანდარტებთან მიმართებით. ეს ეხება არა მარტო იმ შემთხვევას, როცა ოფიციალური პირი მოქმედებს ნორმატიული კანონის შესაბამისად, რომელიც არღვევს კონსტიტუციას, არამედ იმ შემთხვევასაც, როცა ეს პირი მოქმედებს კანონის ფარგლებში რომელიც თავისთავად კონსტიტუციურია, მაგრამ დისკრეციული

ძალაუფლების გამოყენება ან სცდება კანონის ფარგლებს ან კანონის ფარგლებშია, მაგრამ იმგვარად ხორციელდება, რომ არღვევს ადამიანის უფლებებს (როგორცაა მაგალითად სამართლიანი მოსმენის უფლება). საკონსტიტუციო სასამართლო შემდეგ ხდება ადამიანის უფლების დამცველი ყველა გარემოებაში.

ამგვარად ჩემი რეკომენდაციაა, რომ სერიოზულად იქნეს გათვალისწინებული საკონსტიტუციო სასამართლოს იურისდიქცია საჯარო მოხელეების ქმედებებზე კონსტიტუციის მე-2 თავით დადგენილი უფლებების მიმართ.

მუხლი 57 (უზენაესი სასამართლო)

ამ მუხლის **პუნქტი 1** განსაზღვრავს უზენაეს სასამართლოს, როგორც საკასაციო სასამართლოს.

პუნქტი 2 -ის თანახმად უზენაესი სასამართლოს შემადგენლობაში შედის არანაკლებ 16 მოსამართლე. (და ისევ, არ არის განსაზღვრული სასამართლო უნდა შეიკრიბოს *სრული შემადგენლობით თუ არა*). მესმის, რომ მოქმედი კანონმდებლობა სასამართლოების შესახებ განსაზღვრავს არანაკლებ 16 მოსამართლის არსებობას უზენაეს სასამართლოში და გადასცემს პლენუმს უფლებამოსილებას გადაწყვიტოს თუ კიდევ რამდენი მოსამართლე უნდა შედიოდეს უზენაესი სასამართლოს შემადგენლობაში. ვფიქრობ რომ მოსამართლეების დამატებითი რაოდენობის მოთხოვნა შეთანხმებულ უნდა იქნეს აღმასრულებელ პირთან, რადგან ეს არის რესურსების განაწილების საკითხი (იხ. ჩემი შენიშვნები საბიუჯეტო საკითხების შესახებ, რომლებიც განხილულია ქვევით 59-ე მუხლში). ზოგადად, შეიძლება ითქვას, რომ უზენაესი სასამართლოს მოსამართლეთა რაოდენობა უნდა განისაზღვროს კონსტიტუციით, დამატებით მოსამართლეებთან დაკავშირებით მიღწეული შეთანხმების შესაბამისად (მართლმსაჯულებისთვის საჭიროების შემთხვევაში).

ეს პუნქტი განაგრძობს პროცესის განსაზღვრას, რომლითაც მოსამართლეები ინიშნებიან (განხილული იქნება უშუალოდ ქვევით) და ადგენს, რომ *დანიშვნის ვადა შემოიფარგლება მხოლოდ მოსამართლის საპენსიო ასაკით* (რაც მისასალმებელი ცვლილებაა მართლმსაჯულების დამოუკიდებლობის თვალსაზრისით. იხ. რეკომენდაცია აღნიშნულთან დაკავშირებით ვენეციის კომისიის ანგარიშში საქართველოს შესახებ CDL-AD (2010)028). ის შემდეგ ეხება თავმჯდომარის არჩევას.

მე-3 პუნქტის თანახმად ორგანული კანონი შეიძლება ითვალისწინებდეს საქართველოს უზენაესი სასამართლოს მიერ საქმეთა განხილვას არასაკასაციო წესით.

დანიშვნის პროცესთან დაკავშირებით:

ჩემი შენიშვნები საკონსტიტუციო სასამართლოში მოსამართლეების დანიშვნაში ნაკლები პოლიტიკური ჩარევის მიმართულებით კიდევ უფრო მეტად ეხება უზენაესი სასამართლოს დანიშვნას, რომელიც გადაწყვეტილებას იღებს ნაკლებად „პოლიტიკურ“ საკითგებზე, ვიდრე საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ გადასაწყვეტი საკითხებია.

აღვნიშნავ ვენეციის კომისიის (CDL-AD (2010) 028 ზევით, პუნქტები. 86 და 87) რეკომენდაციას, რომ პრეზიდენტის მიერ დანიშვნის ამჟამინდელი სისტემა უნდა გაუქმდეს და დანიშვნის უფლებამოსილება გადაეცეს უზენაეს სასამართლო საბჭოს. ეს მიღებულ იქნა ამჟამინდელ პროექტში, რომელიც ითვალისწინებს, რომ პარლამენტი ირჩევს ყველა მოსამართლეს თავისი წევრების უბრალო უმრავლესობით იუსტიციის უმაღლესი საბჭოს რეკომენდაციის საფუძველზე.

მე-2 პუნქტში არ არის ცხადი ახდენს თუ არა იუსტიციის უმაღლესი საბჭო უზენაესი სასამართლოსთვის კანდიდატების ზუსტი რაოდენობის წარდგენას ან აძლევს თუ არა პარლამენტს კანდიდატის არჩევის შესაძლებლობას. ასევე არ არის ცხადი რა ხდება, თუ პარლამენტი არ მოიწონებს წარდგენილ კანდიდატს. ჩემი რეკომენდაციაა, რომ ეს პროცესი განმარტებულ იქნეს ან კონსტიტუციაში ან კონსტიტუციაზე მინიშნებით, რომ საკითხი განსაზღვრულია კანონმდებლობით.

ვენეციის კომისიის რეკომენდაციის მიუხედავად და უახლესი ისტორიის გათვალისწინებით, ანგარიშის გამოქვეყნების შემდეგ, დარწმუნებული არ ვარ რომ პრეზიდენტის ჩართულობის ამოღება ამ ეტაპზე თავისთავად სასარგებლო ნაბიჯია. მისი ჩართულობა ამატებს კიდევ ერთ შემოწმების/კონტროლის ბერკეტს სისტემაში, რომელიც ეფუძნება ხელისუფლების დანაწილებას და ეს საკითხები განხილულ უნდა ჰქონდეს კოლისტურად.

თუ ცვლილება საჭიროა, მაშინ ვთვლი რომ პარლამენტის როლი უზენაესი სასამართლოს არჩევაში (და არა საკონსტიტუციო სასამართლოს არჩევაში ზევით განსაზღვრული მიზეზების გამო) წარმოადგენს პოლიტიკური მიკერძოების სურათს სასამართლოს მხრიდან. გირჩევთ რომ ნაბიჯები გადაიდგას ისე, რომ უზენაესი სასამართლოს მხრიდან დანიშვნა ხელისუფლების პოლიტიკური შტოს მხრიდან ნაკლებად კონტროლირებადად ჩანდეს.

ერთი გზა შეიძლება იყოს მოთხოვნა (როგორც მე აღვნიშნე საკონსტიტუციო სასამართლოსთან დაკავშირებით), რომ პარლამენტის წევრების ორი მესამედი იყოს საჭირო დანიშვნისთვის. მეორე არჩევანი შეიძლება იყოს სასამართლო დანიშვნების ახალი დამოუკიდებელი კომისიის შექმნა, ბევრი სხვა ქვეყნის მოდელის საფუძველზე (იხ. ბინჰემის ცენტრის და თანამეგობრობის სამდივნოს ანგარიში).

აღვნიშნავ, რომ გაერთიანებულ სამეფოში ევროსაბჭოს მხრიდან ზეწოლის შედეგად გადაწყდა 2005 წელს მოსამართლეების დანიშვნა ყველა დონეზე ლორდ კანცლერის - ფაქტიურად იუსტიციის მინისტრის მიერ.. ეს განპირობებული იყო

არა იმით, რომ დანიშვნა პოლიტიკურად მიკერძოებული იყო, არამედ იმიტომ რომ ის ქმნიდა მიკერძოების სურათს. შედეგად, სისტემა შეიცვალა და ახლა სასამართლო დანიშვნების კომისია არეგულირებს ყველა მოსამართლის და ქვედა ინსტანციის სასამართლოების დანიშვნას გაერთიანებულ სამეფოში⁴.

უზენაესი სასამართლოების შემთხვევაში კომისია თავის კანდიდატებს წარუდგენს იუსტიციის მინისტრს, რომელმაც შესაძლოა უარყოს კანდიდატურა დასაბუთების საფუძველზე, მაგრამ ჩვეულებრივ იწონებს კომისიის მიერ წარდგენილ ყველა კანდიდატურას (ეკვივალენტი საქართველოში იქნება რომ კომისიამ წარუდგინოს კანდიდატურები პრეზიდენტს).

ხაზს ვუსვამ, რომ არ გთავაზობთ რაიმე კონკრეტულ მოდელს საქართველოსთვის (და ყველაზე ნაკლებად გაერთიანებული სამეფოს მოდელს), მაგრამ მსურს დავაყენო კომისიისთვის განსახილველად უფრო დამოუკიდებელი დანიშვნის პროცედურის მოდელი, რომელიც შესაბამისობაშია ვენეციის კომისიის რეკომენდაციებთან (იხ. ანგარიში სასამართლო სისტემის დამოუკიდებლობის შესახებ: ნაწილი 1: მოსამართლეთა დამოუკიდებლობა CDL-AD (2010) 004).

მუხლი 58 (სამართალწარმოება)

ეს მუხლი განსაზღვრავს (პუნქტები 1 და 2) სამართალწარმოების სავალდებულო ბუნებას და შემდეგ მოითხოვს (პუნქტები 3-5) სამართლიანი მოსმენის უფლების ზოგიერთ ელემენტს, რომელიც ჩემი აზრით კარგად შეესაბამება 28-ე მუხლს ზევით.

მუხლი 59 (მოსამართლე)

1-ლი პუნქტი განსაზღვრავს მოსამართლის კვალიფიკაციას. ის მოითხოვს, მოსამართლის შერჩევას „კეთილსინდისიერებისა და კომპეტენტურობის ნიშნით“. ჩემი რჩევაა „დამოუკიდებლობის“ დამატება ამ ნიშნებისთვის.

მე-2 პუნქტის თანახმად „მოსამართლე თანამდებობაზე გამწესდება უვადოდ, ორგანული კანონით დადგენილი ასაკის მიღწევამდე.“ ეს მუხლი იმეორებს დებულებას უზენაეს სასამართლოსთან დაკავშირებით (იხ. მოსაზრება 57(2) მუხლთან დაკავშირებით ზევით).

გამოსაცდელი პერიოდი

⁴ კომისია 15 წევრისგან შედგება. თავმჯდომარე ყოველთვის არაიურისტია და დანარჩენი 14 წევრიდან 5-ია მოსამართლე (არჩეული მოსამართლეთა საბჭოს მიერ), 5 არაიურისტია და 4 იურისტი (არჩეული იურისტთა საბჭოს მიერ), ერთი აკადემიური წრეების წარმომადგენელი იურისტია (რომელიც არჩეულია უნივერსიტეტის წარმომადგენლობითი ორგანოს მიერ).

ამ პუნქტით შენარჩუნებულია მოთხოვნა, რომ მოსამართლეები, რომლებიც ინიშნებიან პირველად უნდა დაინიშნონ სამწლიანი გამოსაცდელი ვადით. ეს დებულება არ განსაზღვრავს მიზეზს თუ რატომ ეხება მისი მოთხოვნა მხოლოდ იმ მოსამართლეებს, რომლებიც პირველად ინიშნებიან.

ის ასევე არღვევს ვენეციის კომისიის რეკომენდაციას (იხ. ზევით, CDL-AD (2010)004 (*მოსამართლეთა დამოუკიდებლობა*) და CDL-AD (2010) 028 (*ანგარიშ საქართველოს შესახებ*), და CDL-AD (2014) 031, პუნქტი. 32) რომ გამოსაცდელი ვადის დადგენას შეუძლია საფრთხე შეუქმნას მოსამართლეთა დამოუკიდებლობას, რადგან მათ შესაძლოა თავი იგრძნონ წნეხის ქვეშ საქმესთან დაკავშირებით გადაწყვეტილებების მიღებისას.

მეორე მხრივ, საჭიროა აღიარებულ იქნეს ისევე როგორც ეს აღნიშნულია ვენეციის კომისიის ანგარიშში (CDL-AD(2005)023, პუნქტი. 13), რომ არსებობს “*პრაქტიკული საჭიროება თავდაპირველად განისაზღვროს შეუძლია თუ არა მოსამართლეს თავისი ფუნქციების შესრულება ეფექტურად [განსაკუთრებით], როცა ადამიანები შეზღუდული გამოცდილებით ინიშნებიან მოსამართლეებად*”.

არ არსებობს ECtHR-ის პრეცედენტი აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით, მაგრამ შოტლანდიასთან დაკავშირებით მიჩნეულ იქნა ECHR -ის მე-6 მუხლის 6 (1) დარღვევა (დამოუკიდებელი მოსამართლის მიერ სამართლიანი სასამართლო პროცესის წარმართვის ცნება) სისხლის სამართლის საქმის განხილვისას დროებითი „შერიფის“ მიერ (იუსტიციის უმაღლესი სასამართლოს მოსამართლე), რომელიც გამოსაცდელი ვადით მუშაობდა და აღმასრულებელ პირს უნდა მიეღო გადაწყვეტილება მისი დანიშვნის შესახებ.⁵ ამ საქმეს მოჰყვა დროებითი მოსამართლის ინსტიტუტის გაუქმება გაერთიანებულ სამეფოში და მომრიგებელი მოსამართლეების ჩანაცვლება, რომლებიც ინიშნებოდნენ არასრული განაკვეთით არ ითვლებოდნენ მოსამართლეებად, სანამ მათი კომპეტენციების შეფასება არ მოხდებოდა.

მოსამართლის დამოუკიდებლობის წინაშე არსებული საფრთხეების თავიდან აცილების სხვა გზები იქნება მენტორინგის განხორციელება მოსამართლეობის კანდიდატებისთვის როგორც ხდება პოლონეთსა და ავსტრიაში, ან გათავისუფლების პროცესის შესახებ გასაჩივრების დაშვება (იხ. გერმანიის საქმის განხილვა ადამიანის უფლებების ევროპული კომისიის წინაშე განაცხადი No. 28899/95, *Stieringer v. Germany* 25 Nov. 1996).

ნებისმიერ შემთხვევაში გათავისუფლების პროცესი გამოსაცდელი პერიოდით მომუშავე მოსამართლისთვის უნდა იყოს ისეთივე, როგორც უვადოდ დანიშნული მოსამართლისთვის (და ამგვარად იძლევა დაცვის მექანიზმებს, რომლებიც ახდენს დამოუკიდებლობის საფუძველზე მათი გათავისუფლების პრევენციას).

⁵ *Starr v Ruxton* [2000] HRLR 191 and see also *Millar v Dickson* [2001] HRLR 1401.

მე-3 პუნქტი ეხება მოსამართლის თანამდებობასთან შეუთავსებელ საქმიანობებს, ხოლო მე-4 პუნქტი მოსამართლის დამოუკიდებლობას (განხილული იყო 55 (1)-ე მუხლში 55 ზე ვ ი თ).

რესურსები და ანაზღაურება

არ არის ნახსენები ბიუჯეტი არც ამ პუნქტში და არც თავში. თუმცა სასამართლოს დამოუკიდებლობის შენარჩუნება დამოკიდებულია საკმარისი რესურსების მიწოდებაზე როგორც მოსამართლეების ანაზღაურების ისე ადეკვატური სასამართლო მომსახურების გაწევის თვალსაზრისით. ვენეციის კომისიის ანგარიში მოსამართლეთა დამოუკიდებლობის შესახებ (CDL-AD (2010) 004) განმარტავს (პუნქტი. 52 ff.), რომ საჭიროა სათანადო რესურსები სასამართლოს მიერ ECHR-ის მე 6(1) მუხლით განსაზღვრული სტანდარტების შესასრულებლად და *“თავისი მოვალეობების კეთილსინდისიერად და ეფექტიანად შესასრულებლად, რაც აუცილებელია მართლმსაჯულების მიმართ საზოგადოების ნდობის და კანონის უზენაესობის განსამტკიცებლად.”*

ჩემი რეკომენდაციაა, რომ სათანადო პუნქტი იქნეს შეტანილი ამ მუხლში, რომელიც მოითხოვს სახელმწიფოსგან სასამართლო სისტემისთვის საკმარისი რესურსების გამოყოფას სათანადო კონსულტაციების შემდეგ. ეს უნდა უზრუნველყოფდეს სასამართლო სისტემის დაფინანსებას არადისკრედიტული გადაწყვეტილებებით და რესურსების სტაბილურობის შექმნას ობიექტური და გამჭვირვალე კრიტერიუმების საფუძველზე.

მე-5 პუნქტი განსაზღვრავს მოსამართლის „ხელშეუხებლობას“ (რაშიც იგულისხმება ალბათ იმუნიტეტი?) სისხლის სამართლის დანაშაულებთან დაკავშირებით მითითებული გამონაკლისების გარდა.

მე-8 პუნქტი ეხება სამსახურიდან გათავისუფლების საფუძველებს.

ვენეციის კომისიის თანახმად (CDL-ADL 2010 004 – *მოსამართლეთა დამოუკიდებლობა*, პუნქტი. 60 ff.) მოსამართლეებს უნდა ჰქონდეთ შეზღუდული ფუნქციონალური იმუნიტეტი და არა ზოგადი იმუნიტეტი, რომელიც მათ იცავს მთლიანად სისხლის სამართლებრივი დევნიდან. აქ მიღწეული ბალანსი მისასაღმებელია და როგორც ჩანს მოსამართლეებს არ აძლევს საშუალებას აიღონ რაიმე პერსონალური ვალდებულება მათ მიერ საკუთარი მოვალეობების კეთილსინდისიერად შესრულებასთან დაკავშირებით. მესმის რომ დისციპლინური გადაცდომებისთვის შეიძლება მართებულად დაეკისროთ პასუხისმგებლობა არსებით არაკომპეტენტურობის, დაუდევრობის ან გადაცდომის გამო. გათვალისწინებულ უნდა იქნეს თუ ვის ხელში უნდა იყოს მოსამართლისთვის იმუნიტეტის მოხსნის საკითხი უზენაესი სასამართლოს თავმჯდომარის და კიდევ ორის პირის ხელში (შესაძლოა ერთი წარდგენილ იქნეს მოსამართლეთა თვითმმართველობის ორგანოს და მეორე იუსტიციის უმაღლესი საბჭოს მიერ).

მუხლი 60 (იუსტიციის უმაღლესი საბჭო)

მე-2 პუნქტი ზოგადად განსაზღვრავს იუსტიციის უმაღლესი საბჭოს შემადგენლობას. ის მოითხოვს წევრების ნახევარზე მეტის არჩევას მოსამართლეთა თვითმმართველობის მიერ და ეხება პრეზიდენტის მიერ და პარლამენტის მიერ დანიშვნას. ის არ უთითებს ზუსტ ბალანსს თითოეულ შემთხვევაში. საერთო სასამართლოების შესახებ კანონის 47-ე მუხლი განსაზღვრავს მთლიანად საბჭოში 15 წევრის არსებობას, საიდანაც 8 არჩეულ უნდა იქნეს მოსამართლეთა თვითმმართველობის ორგანოს მიერ, 1 პრეზიდენტის და 5 პარლამენტის მიერ.

მნიშვნელოვანია, რომ ამ ორგანოს შემადგენლობა (რომელიც მნიშვნელოვანია სასამართლოს დამოუკიდებლობის დასაცავად) განსაზღვრულ იქნეს კონსტიტუციით.

თუმცა გავიმეორებ ზევით მოყვანილ არგუმენტს საკონსტიტუციო და უზენაესი სასამართლოების დანიშვნებთან დაკავშირებით, კერძოდ, რადგან იუსტიციის უმაღლესი საბჭოს ძირითადი ფუნქცია არის სასამართლოს დამოუკიდებლობის უზრუნველყოფა, მისი შემადგენლობა უნდა იყოს რამდენადაც შესაძლებელია ნაკლებად „პოლიტიკური“. ამდენად ჩემი რეკომენდაცია იქნება, რომ შემცირდეს პარლამენტის როლი იუსტიციის უმაღლესი საბჭოს არჩევაში ან ის მაინც იქნეს უზრუნველყოფილი, რომ პარტიათაშორისი მხარდაჭერა იყოს საჭირო დანიშვნებისთვის (როგორცაა მაგალითად პარლამენტის წევრების ორი მესამედი ან უფრო დიდი უმრავლესობა).

მუხლი 61 (პროკურატურა)

ვენეციის კომისიის ანგარიში პროკურატურის შესახებ (CDL-AD (2010) 040, აღნიშნავს, რომ მიუხედავად იმისა, რომ პროკურორის დანიშვნას უნდა მოჰყვეს იურიდიული პროფესიის და საზოგადოების ნდობა, მიზანშეწონილია მთავრობას ჰქონდეს გარკვეული კონტროლი ამ დანიშვნაზე, რადგან სისხლის სამართლის დანაშაულის დევნა მოწესრიგებული და ეფექტიანი ფორმით მნიშვნელოვანია სახელმწიფოს ფუნქციონირებისთვის.

61-ე მუხლით შემოთავაზებული წინადადება შეესაბამება ამ კრიტერიუმებს პროკურორთა საბჭოს მიერ რეკომენდებული დანიშვნით და შემდეგ პარლამენტის მიერ 6 წლით არჩევით. პროკურორთა საბჭოს არჩევა (რომელიც უზრუნველყოფს დამოუკიდებლობას და ასევე ეფექტურ ფუნქციონირებას და პროკურატურის გამჭვირვალობას) ხდება პროკურორების თვითმმართველი ორგანოს (50 პროცენტზე მეტი) და პარლამენტის მიერ ერთობლივად.

ეს პროცედურები შეესაბამება თანამედროვე ევროპულ სტანდარტებს.

დანართი 1

საქართველოს კონსტიტუცია

ჩვენ, საქართველოს მოქალაქენი, რომელთა ურყევი ნებაა, დავამკვიდროთ დემოკრატიული საზოგადოებრივი წესწყობილება, ეკონომიკური თავისუფლება, სოციალური და სამართლებრივი სახელმწიფო, უზრუნველვყოთ ადამიანის საყოველთაოდ აღიარებული უფლებანი და თავისუფლებანი, განვამტკიცოთ სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობა და სხვა ხალხებთან მშვიდობიანი ურთიერთობა, ქართველი ერის მრავალსაუკუნოვანი სახელმწიფოებრიობის ტრადიციებსა და საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციის ისტორიულ-სამართლებრივ მემკვიდრეობაზე დაყრდნობით ღვთისა და ქვეყნის წინაშე ვაცხადებთ ამ კონსტიტუციას.

თავი პირველი. ზოგადი დებულებები

მუხლი 1 (სახელმწიფო სუვერენიტეტი)

1. საქართველო არის დამოუკიდებელი, ერთიანი და განუყოფელი სახელმწიფო, რაც დადასტურებულია 1991 წლის 31 მარტს ქვეყნის მთელ ტერიტორიაზე, მათ შორის აფხაზეთის ასსრ-ში და ყოფილ სამხრეთ ოსეთის ავტონომიურ ოლქში ჩატარებული რეფერენდუმით და 1991 წლის 9 აპრილის საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის აქტით.
2. საქართველოს სახელმწიფოს ტერიტორია განსაზღვრულია 1991 წლის 21 დეკემბრის მდგომარეობით. საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობა და სახელმწიფო საზღვრების ხელშეუხებლობა დადასტურებულია საქართველოს კონსტიტუციითა და კანონებით, აღიარებულია სახელმწიფოთა მსოფლიო თანამეგობრობისა და საერთაშორისო ორგანიზაციების მიერ. საქართველოს სახელმწიფოს ტერიტორიის გასხვისება აკრძალულია. სახელმწიფო საზღვრების შეცვლა შეიძლება მხოლოდ მეზობელ სახელმწიფოსთან დადებული ორმხრივი შეთანხმებით.

მუხლი 2 (სახელმწიფო სიმბოლოები)

1. საქართველოს სახელმწიფოს სახელწოდებაა „საქართველო“.
2. საქართველოს დედაქალაქი არის თბილისი.
3. საქართველოს სახელმწიფო ენა არის ქართული, ხოლო აფხაზეთის ავტონომიურ რესპუბლიკაში აგრეთვე აფხაზური. სახელმწიფო ენა დაცულია ორგანული კანონით.
4. საქართველოს სახელმწიფო დროშა, გერბი და ჰიმნი დადგენილია ორგანული კანონით, რომელიც გადაისინჯება საქართველოს კონსტიტუციის გადასინჯვისთვის დადგენილი წესით.

მუხლი 3 (დემოკრატია)

1. საქართველო არის დემოკრატიული სახელმწიფო.

2. სახელმწიფო ხელისუფლების წყაროა ხალხი. ხალხი ძალაუფლებას ახორციელებს თავისი წარმომადგენლების, აგრეთვე რეფერენდუმისა და უშუალო დემოკრატიის სხვა ფორმების მეშვეობით.
3. არავის არა აქვს უფლება მიითვისოს ხელისუფლება. საყოველთაო არჩევნებში არჩეული ორგანოს მიმდინარე უფლებამოსილების ვადის კონსტიტუციით ან კანონით შემცირება ან გაზრდა დაუშვებელია.
4. პარტიები მონაწილეობენ ხალხის პოლიტიკური ნების ფორმირებაში. პარტიების საქმიანობა ეფუძნება პარტიების თავისუფლების, თანასწორობის, გამჭვირვალობის და შიდაპარტიული დემოკრატიის პრინციპებს.
5. საქართველოს მოქალაქეები ადგილობრივი მნიშვნელობის საქმეებს აწესრიგებენ ადგილობრივი თვითმმართველობის მეშვეობით, სახელმწიფო სუვერენიტეტის შეუღალხავად, საქართველოს კანონმდებლობის შესაბამისად.

მუხლი 4 (სამართლებრივი სახელმწიფო)

1. საქართველო არის სამართლებრივი სახელმწიფო.
2. სახელმწიფო ცნობს და იცავს ადამიანის საყოველთაოდ აღიარებულ უფლებებსა და თავისუფლებებს, როგორც წარუვალ და უზენაეს ადამიანურ ღირებულებებს. ხელისუფლების განხორციელებისას ხალხი და სახელმწიფო შეზღუდული არიან ამ უფლებებითა და თავისუფლებებით, როგორც უშუალოდ მოქმედი სამართლით. კონსტიტუცია არ უარყოფს ადამიანის საყოველთაოდ აღიარებულ უფლებებსა და თავისუფლებებს, რომლებიც აქ არ არის მოხსენიებული, მაგრამ თავისთავად გამომდინარეობს კონსტიტუციის პრინციპებიდან.
3. სახელმწიფო ხელისუფლება ხორციელდება ხელისუფლების დანაწილების პრინციპზე დაყრდნობით.
4. სახელმწიფო ხელისუფლება ხორციელდება კონსტიტუციით და კანონით დადგენილ ფარგლებში. საქართველოს კონსტიტუცია სახელმწიფოს უზენაესი კანონია. ყველა სხვა სამართლებრივი აქტი უნდა შეესაბამებოდეს კონსტიტუციას. საკანონმდებლო და სხვა ნორმატიული აქტების მიღებისა და გამოცემის წესი და მათი იერარქია განისაზღვრება ორგანული კანონით.
5. საქართველოს კანონმდებლობა შეესაბამება საერთაშორისო სამართლის საყოველთაოდ აღიარებულ პრინციპებსა და ნორმებს. საქართველოს საერთაშორისო ხელშეკრულებას ან შეთანხმებას, თუ იგი არ ეწინააღმდეგება საქართველოს კონსტიტუციას, აქვს უპირატესი იურიდიული ძალა შიდასახელმწიფოებრივი ნორმატიული აქტის მიმართ.

მუხლი 5 (სოციალური სახელმწიფო)

1. საქართველო არის სოციალური სახელმწიფო.
2. სახელმწიფოს მიზანია სოციალური სამართლიანობის, სოციალური თანასწორობისა და სოციალური სოლიდარობის უზრუნველყოფა.
3. სახელმწიფო ზრუნავს ქვეყნის მთელი ტერიტორიის თანაბარი სოციალურ-ეკონომიკური განვითარებისათვის. მაღალმთიანი რეგიონების განსავითარებლად კანონი ადგენს შეღავათებს.

4. სახელმწიფო ზრუნავს მოქალაქის ჯანმრთელობისა და სოციალურ დაცვაზე, საარსებო მინიმუმითა და ღირსეული საცხოვრებელი უზრუნველყოფაზე. სახელმწიფო ხელს უწყობს მოქალაქეს დასაქმებაში. საარსებო მინიმუმის უზრუნველყოფის პირობები განისაზღვრება კანონით.

5. სახელმწიფო უზრუნველყოფს განათლების, მეცნიერების, კულტურისა და სპორტის განვითარებას.

6. ახლანდელი და მომავალი თაობების ინტერესების გათვალისწინებით სახელმწიფო უზრუნველყოფს გარემოს დაცვას, ბუნებრივი რესურსებით რაციონალურ სარგებლობას და ქვეყნის მდგრად ეკოლოგიურ განვითარებას.

7. სახელმწიფო ზრუნავს შეზღუდული შესაძლებლობების მქონე პირთა უფლებებისა და ინტერესების რეალიზებისათვის განსაკუთრებული პირობების შექმნაზე.

8. სახელმწიფო ხელს უწყობს ქალისა და მამაკაცის თანაბარ მონაწილეობას საზოგადოებრივ და პოლიტიკურ ცხოვრებაში.

მუხლი 6 (ტერიტორიული სახელმწიფოებრივი მოწყობა)

1. საქართველოს უმაღლეს სახელმწიფო ორგანოთა განსაკუთრებულ გამგებლობას მიეკუთვნება:

ა) კანონმდებლობა საქართველოს მოქალაქეობის, ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათა, ემიგრაციისა და იმიგრაციის, ქვეყანაში შემოსვლისა და გასვლის, საქართველოში სხვა სახელმწიფოების მოქალაქეთა და მოქალაქეობის არმქონე პირთა დროებით ან მუდმივად ყოფნის შესახებ;

ბ) სახელმწიფო საზღვრების სტატუსი, რეჟიმი და დაცვა; ტერიტორიული წყლების, საჰაერო სივრცის, კონტინენტური შელფისა და განსაკუთრებული ეკონომიკური ზონის სტატუსი, მათი დაცვა;

გ) სახელმწიფოს თავდაცვა, სამხედრო ძალები, სამხედრო მრეწველობა და იარაღით ვაჭრობა; სახელმწიფო უსაფრთხოება;

დ) ომისა და ზავის საკითხები; საგანგებო და საომარ მდგომარეობათა სამართლებრივი რეჟიმის დადგენა და შემოღება;

ე) საგარეო პოლიტიკა და საერთაშორისო ურთიერთობანი;

ვ) საგარეო ვაჭრობა, საბაჟო და სატარიფო რეჟიმები;

ზ) სახელმწიფო ფინანსები და სახელმწიფო სესხი; ფულის მოჭრა; საბანკო, საკრედიტო, სადაზღვევო და საგადასახადო კანონმდებლობა;

თ) სტანდარტები და ეტალონები; გეოდეზია და კარტოგრაფია; ზუსტი დროის დადგენა; სახელმწიფო სტატისტიკა;

ი) ერთიანი ენერგეტიკული სისტემა და რეჟიმი; კავშირგაბმულობა; სავაჭრო ფლოტი; გემთა აღმები; საერთო-სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის ნავსადგურები, აეროპორტები და აეროდრომები; საჰაერო სივრცის, ტრანზიტისა და საჰაერო ტრანსპორტის კონტროლი, საჰაერო ტრანსპორტის რეგისტრაცია; მეტეოროლოგიური სამსახური; გარემოს მდგომარეობაზე დაკვირვების სისტემა;

კ) სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის რკინიგზა და საავტომობილო გზები;

- ლ) თევზჭერა ოკეანესა და ღია ზღვაში;
 - მ) სასაზღვრო-სანიტარიული კორდონი;
 - ნ) ფარმაცევტული პრეპარატების კანონმდებლობა;
 - ო) კანონმდებლობა საგანმანათლებლო დაწესებულებების აკრედიტაციისა და აკადემიური ხარისხების შესახებ;
 - პ) ინტელექტუალური საკუთრების კანონმდებლობა;
 - ჟ) სავაჭრო, სისხლის სამართლის, სამოქალაქო სამართლის, ადმინისტრაციული და შრომის სამართლის, სასჯელის აღსრულებისა და საპროცესო კანონმდებლობა;
 - რ) კრიმინალური პოლიცია და გამოძიება;
 - ს) მიწის, წიაღისეულის და ბუნებრივი რესურსების კანონმდებლობა.
2. აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკისა და აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის უფლებამოსილებები და მათი განხორციელების წესი განისაზღვრება საქართველოს კონსტიტუციური კანონებით, რომლებიც კონსტიტუციის განუყოფელი ნაწილია.
3. საქართველოს ტერიტორიული სახელმწიფოებრივი მოწყობა გადაისინჯება კონსტიტუციური კანონით უფლებამოსილებათა გამიჯვნის პრინციპის საფუძველზე ქვეყნის მთელ ტერიტორიაზე საქართველოს იურისდიქციის სრულად აღდგენის შემდეგ.

მუხლი 7 (სახელმწიფოს და საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის ურთიერთობა)

რწმენის და აღმსარებლობის თავისუფლებასთან ერთად, სახელმწიფო აღიარებს საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალური მართლმადიდებელი ეკლესიის განსაკუთრებულ როლს საქართველოს ისტორიაში და მის დამოუკიდებლობას სახელმწიფოსაგან. საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალური მართლმადიდებელი ეკლესიის ურთიერთობა განისაზღვრება კონსტიტუციური შეთანხმებით, რომელიც სრულად უნდა შეესაბამებოდეს საერთაშორისო სამართლის საყოველთაოდ აღიარებულ პრინციპებსა და ნორმებს.

თავი მეორე. ადამიანის ძირითადი უფლებანი და თავისუფლებანი

მუხლი 8 (ადამიანის ღირსების, სიცოცხლის და ფიზიკური ხელშეუხებლობის უფლებები)

1. ადამიანის ღირსება ხელშეუვალია და მას იცავს სახელმწიფო.
2. ადამიანის სიცოცხლე დაცულია. სიკვდილით დასჯა აკრძალულია.
3. ადამიანის ფიზიკური ხელშეუხებლობა დაცულია.
4. დაუშვებელია ადამიანის წამება და არაკუმანური მოპყრობა, ღირსების შემლახველი, სასტიკი და არაკუმანური სასჯელის გამოყენება. დაუშვებელია თავისუფლებაზეზღუდული პირის ფიზიკური ან ფსიქიკური იძულება.

მუხლი 9 (თანასწორობის უფლება)

1. ყველა ადამიანი სამართლის წინაშე თანასწორია. აკრძალულია დისკრიმინაცია რასის, კანის ფერის, წარმოშობის, ეთნიკური კუთვნილების, ენის, სქესის, რელიგიის, პოლიტიკური და სხვა შეხედულებების, სოციალური კუთვნილების, ქონებრივი და წოდებრივი მდგომარეობის, საცხოვრებელი ადგილის ან სხვა ნიშნის მიხედვით.
2. საერთაშორისო სამართლის საყოველთაოდ აღიარებული პრინციპებისა და ნორმების და საქართველოს კანონმდებლობის შესაბამისად საქართველოს მოქალაქეებს, განურჩევლად მათი ეთნიკური, რელიგიური თუ ენობრივი კუთვნილებისა, უფლება აქვთ ყოველგვარი დისკრიმინაციის გარეშე განავითარონ თავიანთი კულტურა, ისარგებლონ დედაენით პირად ცხოვრებაში და საჯაროდ.

მუხლი 10 (პიროვნების თავისუფალი განვითარების უფლება)

ყველას აქვს საკუთარი პიროვნების თავისუფალი განვითარების უფლება.

მუხლი 11 (ადამიანის თავისუფლება)

1. ადამიანის თავისუფლება დაცულია.
2. თავისუფლების შეზღუდვა დაუშვებელია სასამართლოს გადაწყვეტილების გარეშე.
3. ადამიანის დაკავება დასაშვებია კანონით განსაზღვრულ შემთხვევებში კანონით უფლებამოსილი პირის მიერ. დაკავებული თუ სხვაგვარად თავისუფლებაშეზღუდული პირი უნდა წარედგინოს სასამართლოს განსჯადობის მიხედვით არა უგვიანეს 48 საათისა. თუ მომდევნო 24 საათის განმავლობაში სასამართლო არ მიიღებს გადაწყვეტილებას დაპატიმრების ან თავისუფლების სხვაგვარი შეზღუდვის შესახებ, პირი დაუყოვნებლივ უნდა გათავისუფლდეს. პირს უფლება აქვს სასამართლოს გადაწყვეტილება გაასაჩივროს ზემდგომი ინსტანციის სასამართლოში.
4. პირს თავისუფლების შეზღუდვისთანავე უნდა განემარტოს მისი უფლებები და თავისუფლების შეზღუდვის საფუძველი. მას თავისუფლების შეზღუდვისთანავე შეუძლია მოითხოვოს ადვოკატის დახმარება, რაც უნდა დაკმაყოფილდეს.
5. ბრალდებულის პატიმრობის ვადა არ უნდა აღემატებოდეს 9 თვეს.
6. ამ მუხლის მოთხოვნათა დარღვევა ისჯება კანონით. უკანონოდ დაკავებულ ან დაპატიმრებულ პირს აქვს კომპენსაციის მიღების უფლება.

მუხლი 12 (მიმოსვლის თავისუფლება)

1. ყველას, ვინც კანონიერად იმყოფება საქართველოში, აქვს ქვეყნის მთელ ტერიტორიაზე თავისუფალი მიმოსვლის, საცხოვრებელი ადგილის თავისუფალი არჩევისა და საქართველოდან თავისუფალი გასვლის უფლება.
2. ამ უფლებათა შეზღუდვა შეიძლება მხოლოდ კანონის შესაბამისად, დემოკრატიული საზოგადოების არსებობისათვის აუცილებელი სახელმწიფო უშიშროების ან საზოგადოებრივი უსაფრთხოების უზრუნველყოფის, ჯანმრთელობის დაცვის, დანაშაულის თავიდან აცილების ან მართლმსაჯულების განხორციელების მიზნით.
3. საქართველოს მოქალაქეს შეუძლია თავისუფლად შემოვიდეს საქართველოში.

მუხლი 13 (პირადი ცხოვრების სივრცის, კომუნიკაციის, საცხოვრებელი და საქმიანობის ადგილის ხელშეუხებლობა)

1. ყოველი ადამიანის პირადი ცხოვრების სივრცე, კომუნიკაცია, საცხოვრებელი და საქმიანობის ადგილი დაცულია. არავის არა აქვს უფლება შევიდეს საცხოვრებელ და სხვა მფლობელობაში ადამიანის ნების საწინააღმდეგოდ, აგრეთვე ჩაატაროს ჩხრეკა.
2. ამ უფლებების შეზღუდვა დაიშვება დემოკრატიულ საზოგადოებაში სახელმწიფო უშიშროების, ტერიტორიული მთლიანობის ან საზოგადოებრივი უსაფრთხოების უზრუნველსაყოფად, დანაშაულის თავიდან ასაცილებლად ან სხვათა უფლებების დასაცავად სასამართლოს გადაწყვეტილებით ან მის გარეშე, კანონით გათვალისწინებული გადაუდებელი აუცილებლობისას. უფლების შეზღუდვის შესახებ არა უგვიანეს 12 საათისა უნდა ეცნობოს სასამართლოს, რომელიც შეზღუდვის კანონიერებას ადასტურებს მიმართვიდან არა უგვიანეს 24 საათისა.

მუხლი 14 (რწმენის და სინდისის თავისუფლებები)

1. ყოველ ადამიანს აქვს რწმენის და სინდისის თავისუფლება.
2. დაუშვებელია ადამიანის დევნა რწმენის ან სინდისის გამო, აგრეთვე მისი იძულება გამოთქვას თავისი შეხედულება მათ შესახებ.
3. დაუშვებელია რწმენის და სინდისის თავისუფლებათა შეზღუდვა, თუ მათი გამოვლინება არ ლახავს სხვათა უფლებებს.

მუხლი 15 (აზრის და ინფორმაციის თავისუფლებები)

1. ყოველ ადამიანს აქვს უფლება თავისუფლად მიიღოს და გაავრცელოს ინფორმაცია, გამოთქვას და გაავრცელოს თავისი აზრი ზეპირად, წერილობით ან სხვაგვარი საშუალებით. დაუშვებელია ადამიანის დევნა აზრისა და მისი გამოხატვის გამო.
2. მასობრივი ინფორმაციის საშუალებები თავისუფალია. ცენზურა დაუშვებელია.
3. ყველას აქვს ინტერნეტზე წვდომისა და ინტერნეტით თავისუფალი სარგებლობის უფლება.
4. სახელმწიფოს ან ცალკეულ პირებს არა აქვთ მასობრივი ინფორმაციის ან მისი გავრცელების საშუალებათა მონოპოლიზაციის უფლება.
5. ამ მუხლის პირველ, მეორე და მესამე პუნქტებში ჩამოთვლილ უფლებათა განხორციელება შესაძლებელია კანონით შეიზღუდოს ისეთი პირობებით, რომლებიც აუცილებელია დემოკრატიულ საზოგადოებაში სახელმწიფო უშიშროების, ტერიტორიული მთლიანობის ან საზოგადოებრივი უსაფრთხოების უზრუნველსაყოფად, დანაშაულის თავიდან ასაცილებლად, სხვათა უფლებებისა და ღირსების დასაცავად, კონფიდენციალურად აღიარებული ინფორმაციის გამჟღავნების თავიდან ასაცილებლად ან სასამართლოს დამოუკიდებლობისა და მიუკერძოებლობის უზრუნველსაყოფად.
6. პოლიტიკური და კომერციული გავლენისაგან თავისუფალი, საზოგადოებრივი ინტერესების შესაბამისი, მრავალფეროვანი პროგრამების საზოგადოებისათვის მიწოდების მიზნით კანონი აფუძნებს საზოგადოებრივ მაუწყებელს. საზოგადოებრივი

მაუწყებელი დამოუკიდებელია თავის საქმიანობაში და არ ექვემდებარება არც ერთ სახელმწიფო უწყებას.

მუხლი 16 (საჯარო ინფორმაციის ხელმისაწვდომობის უფლება)

1. საქართველოს ყოველ მოქალაქეს უფლება აქვს კანონით დადგენილი წესით გაეცნოს საჯარო დაწესებულებებში არსებულ ინფორმაციას, აგრეთვე იქ არსებულ ოფიციალურ დოკუმენტებს, თუ ისინი არ შეიცავენ სახელმწიფო, პროფესიულ ან კომერციულ საიდუმლოებას.

2. ოფიციალურ ჩანაწერებში არსებული ინფორმაცია, რომელიც დაკავშირებულია ადამიანის ჯანმრთელობასთან, მის ფინანსებთან ან სხვა კერძო საკითხებთან, არავისთვის არ უნდა იყოს ხელმისაწვდომი თვით ამ ადამიანის თანხმობის გარეშე, გარდა კანონით დადგენილი შემთხვევებისა, როდესაც ეს აუცილებელია სახელმწიფო ან საზოგადოებრივი უსაფრთხოების უზრუნველსაყოფად, ჯანმრთელობის, სხვათა უფლებებისა და თავისუფლებების დასაცავად.

მუხლი 17 (საკუთრების უფლება)

1. საკუთრებისა და მემკვიდრეობის უფლება აღიარებული და დაცულია. დაუშვებელია საკუთრების, მისი შექმნის, გასხვისების ან მემკვიდრეობით მიღების საყოველთაო უფლების გაუქმება.

2. საჯარო ინტერესებისათვის დასაშვებია ამ უფლებათა შეზღუდვა კანონით განსაზღვრულ შემთხვევებში და დადგენილი წესით.

3. აუცილებელი საზოგადოებრივი საჭიროებისათვის საკუთრების ჩამორთმევა დასაშვებია კანონით პირდაპირ გათვალისწინებულ შემთხვევებში, სასამართლოს გადაწყვეტილებით ან ორგანული კანონით დადგენილი გადაუდებელი აუცილებლობისას, წინასწარი, სრული და სამართლიანი ანაზღაურებით. ანაზღაურება თავისუფლდება ყოველგვარი გადასახადისა და მოსაკრებლისაგან.

4. მიწა, როგორც განსაკუთრებული მნიშვნელობის რესურსი, შეიძლება იყოს მხოლოდ საქართველოს მოქალაქის ან საქართველოს მოქალაქეთა მიერ დაფუძნებული იურიდიული პირის საკუთრებაში, გარდა კანონით გათვალისწინებული განსაკუთრებული შემთხვევებისა. მიწის შექმნის, გასხვისების და მემკვიდრეობით მიღების წესს ადგენს ორგანული კანონი.

5. საკუთრება ავალდებულებს.

მუხლი 18 (ინტელექტუალური შემოქმედების თავისუფლება)

1. ინტელექტუალური შემოქმედების თავისუფლება უზრუნველყოფილია.

2. შემოქმედებით პროცესში ჩარევა, შემოქმედებითი საქმიანობის სფეროში ცენზურა დაუშვებელია.

3. შემოქმედებითი ნაწარმოების დაყადაღება და გავრცელების აკრძალვა დაუშვებელია, თუ მისი გავრცელება არ ლახავს სხვათა უფლებებს.

4. კულტურულ მემკვიდრეობას სახელმწიფო იცავს კანონით.

მუხლი 19 (შეკრების თავისუფლება)

1. ყველას, გარდა იმ პირებისა, რომლებიც არიან შეიარაღებული ძალების შემადგენლობაში, უფლება აქვს წინასწარი ნებართვის გარეშე შეიკრიბოს საჯაროდ და უიარაღოდ.
2. კანონით შეიძლება დაწესდეს ხელისუფლების წინასწარი გაფრთხილების აუცილებლობა, თუ შეკრება ან მანიფესტაცია ხალხისა და ტრანსპორტის სამომრათად აღილას იმართება.
3. ხელისუფლებას შეუძლია შეკრების ან მანიფესტაციის შეწყვეტა მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ მან კანონსაწინააღმდეგო ხასიათი მიიღო.

მუხლი 20 (გაერთიანების თავისუფლება)

1. ყველას აქვს საზოგადოებრივი და სამეწარმეო გაერთიანებების შექმნის და მათში გაწევრიანების უფლება.
2. საზოგადოებრივი და სამეწარმეო გაერთიანების ლიკვიდაცია შეიძლება მხოლოდ სასამართლოს გადაწყვეტილებით, კანონით განსაზღვრულ შემთხვევებში და დადგენილი წესით.

მუხლი 21 (პარტიების თავისუფლება)

1. საქართველოს მოქალაქეებს უფლება აქვთ ორგანული კანონის შესაბამისად შექმნან პოლიტიკური პარტია და მონაწილეობა მიიღონ მის საქმიანობაში.
2. პირი, რომელიც ჩაირიცხება შეიარაღებული ძალების შემადგენლობაში, გამწესდება მოსამართლედ ან პროკურორად, წყვეტს პოლიტიკური პარტიის წევრობას.
3. დაუშვებელია ისეთი პოლიტიკური პარტიის შექმნა და საქმიანობა, რომლის მიზანია საქართველოს კონსტიტუციური წყობილების დამხობა ან ძალადობით შეცვლა, ქვეყნის დამოუკიდებლობის ხელყოფა, ტერიტორიული მთლიანობის დარღვევა, ან რომელიც ეწევა ომის ან ძალადობის პროპაგანდას, აღვივებს ეროვნულ, კუთხურ, რელიგიურ ან სოციალურ შუღლს.
4. პოლიტიკური პარტიის აკრძალვა შეიძლება მხოლოდ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებით, ორგანული კანონით განსაზღვრულ შემთხვევებში და დადგენილი წესით.

მუხლი 22 (საარჩევნო უფლება)

1. საქართველოს ყოველ მოქალაქეს 18 წლის ასაკიდან აქვს რეფერენდუმში, სახელმწიფო, ავტონომიური რესპუბლიკებისა და თვითმმართველობის ორგანოების არჩევნებში მონაწილეობის უფლება. უზრუნველყოფილია ამომრჩეველთა ნების თავისუფალი გამოვლინება.
2. არჩევნებსა და რეფერენდუმში მონაწილეობის უფლება არა აქვს მოქალაქეს, რომელიც სასამართლოს განაჩენით მძიმე ან განსაკუთრებით მძიმე დანაშაულისთვის იმყოფება

სასჯელის აღსრულების დაწესებულებაში ან სასამართლოს გადაწყვეტილებით მოთავსებულია ფსიქიატრიულ დაწესებულებაში.

მუხლი 23 (სახელმწიფო თანამდებობის დაკავების უფლება)

1. საქართველოს ყოველ მოქალაქეს უფლება აქვს დაიკავოს ნებისმიერი სახელმწიფო თანამდებობა, თუ იგი აკმაყოფილებს კანონმდებლობით დადგენილ მოთხოვნებს. სახელმწიფო სამსახურის პირობები განისაზღვრება კანონით.
2. საქართველოს პრეზიდენტის, პრემიერ-მინისტრის და პარლამენტის თავმჯდომარის თანამდებობა არ შეიძლება ეკავოს საქართველოს მოქალაქეს, რომელიც იმავდროულად უცხო ქვეყნის მოქალაქეა.

მუხლი 24 (შრომის თავისუფლება)

1. ყველას აქვს შრომის და სამუშაოს თავისუფალი არჩევის უფლება.
2. შრომითი უფლებები და მათი დაცვის ინსტიტუციური გარანტიები უზრუნველყოფილია ორგანული კანონით.
3. ყველას აქვს პროფესიული კავშირების შექმნისა და მათში გაერთიანების უფლება.
4. გაფიცვის უფლება აღიარებულია. ამ უფლების განხორციელების წესი განისაზღვრება კანონით.
5. სახელმწიფო ვალდებულია ხელი შეუწყოს თავისუფალი მეწარმეობისა და კონკურენციის განვითარებას. აკრძალულია მონოპოლიური საქმიანობა, გარდა კანონით დაშვებული შემთხვევებისა. მომხმარებელთა უფლებები დაცულია კანონით.

მუხლი 25 (განათლების უფლება)

1. ყველას აქვს განათლების მიღებისა და მისი ფორმის არჩევის უფლება.
2. სკოლამდელი აღზრდა უზრუნველყოფილია კანონით დადგენილი წესით. დაწყებითი და საბაზო განათლება სავალდებულოა. ზოგად განათლებას კანონით დადგენილი წესით სრულად აფინანსებს სახელმწიფო. მოქალაქეებს უფლება აქვთ კანონით დადგენილი წესით სახელმწიფოს დაფინანსებით მიიღონ პროფესიული და უმაღლესი განათლება.

მუხლი 26 (ჯანმრთელობის დაცვის უფლება)

1. მოქალაქეს აქვს უფლება ისარგებლოს ჯანმრთელობის დაცვის სახელმწიფო მომსახურებით, როგორც ხელმისაწვდომი და ქმედითი სამედიცინო დახმარების საშუალებით.
2. სახელმწიფო აკონტროლებს ჯანმრთელობის დაცვის ყველა დაწესებულებას, სამკურნალო საშუალებათა წარმოებას და ამ საშუალებებით ვაჭრობას.
3. ყველას აქვს უფლება ცხოვრობდეს ჯანმრთელობისთვის უვნებელ გარემოში, სარგებლობდეს საჯარო სივრცით. გარემოს დაცვა, ბუნებრივი რესურსებით რაციონალური სარგებლობა და მდგრადი ეკოლოგიური განვითარება

უზრუნველყოფილია კანონით. ყველას აქვს უფლება დროულად მიიღოს სრული ინფორმაცია გარემოს მდგომარეობის შესახებ.

მუხლი 27 (ქორწინების უფლება)

1. ქორწინება, როგორც ქალისა და მამაკაცის კავშირი ოჯახის შექმნის მიზნით, ემყარება მეუღლეთა უფლებრივ თანასწორობასა და ნებაყოფლობას.
2. სახელმწიფო იცავს ოჯახის კეთილდღეობას. დედათა და ბავშვთა უფლებები დაცულია კანონით.

მუხლი 28 (საპროცესო უფლებები)

1. ყოველ ადამიანს უფლება აქვს თავის უფლებათა და თავისუფლებათა დასაცავად მიმართოს სასამართლოს. საქმის სამართლიანი განხილვის უფლება უზრუნველყოფილია.
2. ყოველი პირი უნდა განსაჯოს მხოლოდ იმ სასამართლომ, რომლის იურისდიქციასაც ექვემდებარება მისი საქმე.
3. დაცვის უფლება გარანტირებულია.
4. ბრალდებულს უფლება აქვს მოითხოვოს თავისი მოწმეების გამოძახება და ისეთივე პირობებში დაკითხვა, როგორც აქვთ ბრალდების მოწმეებს.
5. ადამიანი უდანაშაულოდ ითვლება, ვიდრე მისი დამნაშავეობა არ დამტკიცდება კანონით დადგენილი წესით და კანონიერ ძალაში შესული სასამართლოს გამამტყუნებელი განაჩენი.
6. არავინ არ არის ვალდებული ამტკიცოს თავისი უდანაშაულობა. ბრალდების მტკიცების მოვალეობა ეკისრება ბრალმდებელს.
7. დადგენილება ბრალდებულის სახით პირის პასუხისგებაში მიცემის შესახებ უნდა ემყარებოდეს დასაბუთებულ ვარაუდს, ხოლო გამამტყუნებელი განაჩენი - უტყუარ მტკიცებულებებს. ყოველგვარი ეჭვი, რომელიც ვერ დადასტურდება კანონით დადგენილი წესით, უნდა გადაწყდეს ბრალდებულის სასარგებლოდ.
8. არავის არ შეიძლება განმეორებით დაედოს მსჯავრი ერთი და იმავე დანაშაულისათვის.
9. არავინ აგებს პასუხს ქმედებისათვის, რომელიც მისი ჩადენის დროს სამართალდარღვევად არ ითვლებოდა. კანონს, თუ ის არ ამსუბუქებს ან არ აუქმებს პასუხისმგებლობას, უკუძალა არა აქვს.
10. კანონის დარღვევით მოპოვებულ მტკიცებულებას იურიდიული ძალა არა აქვს.
11. არავინ არ არის ვალდებული მისცეს თავისი ან იმ ახლობელთა საწინააღმდეგო ჩვენება, რომელთა წრეც განისაზღვრება კანონით.
12. ყველასთვის გარანტირებულია სახელმწიფო, ავტონომიური რესპუბლიკებისა და თვითმმართველობის ორგანოთა და მოსამსახურეთაგან უკანონოდ მიყენებული ზიანის სასამართლო წესით სრული ანაზღაურება შესაბამისად სახელმწიფო, ავტონომიური რესპუბლიკის და ადგილობრივი თვითმმართველობის სახსრებიდან.

მუხლი 29 (საქართველოს მოქალაქეობა)

1. საქართველო მფარველობს თავის მოქალაქეს განურჩევლად მისი ადგილსამყოფელისა.
2. საქართველოს მოქალაქეობა მოიპოვება დაბადებით და ნატურალიზაციით. საქართველოს მოქალაქეობის მოპოვებისა და დაკარგვის წესი განისაზღვრება ორგანული კანონით.
3. საქართველოს მოქალაქე იმავდროულად არ შეიძლება იყოს სხვა სახელმწიფოს მოქალაქე. სხვა სახელმწიფოს მოქალაქისთვის განსაკუთრებულ შემთხვევაში საქართველოს მოქალაქეობის მინიჭების პირობები და წესი განისაზღვრება ორგანული კანონით.
4. მოქალაქეობის ჩამორთმევა დაუშვებელია.
5. საქართველოდან საქართველოს მოქალაქის გაძევება დაუშვებელია.
6. საქართველოს მოქალაქის უცხო სახელმწიფოსათვის გადაცემა დაუშვებელია, გარდა საერთაშორისო ხელშეკრულებით გათვალისწინებული შემთხვევებისა. გადაწყვეტილება მოქალაქის გადაცემის შესახებ შეიძლება გასაჩივრდეს სასამართლოში.
7. სახელმწიფო ზრუნავს უცხოეთში მცხოვრები თანამემამულეების სამშობლოსთან კავშირის შენარჩუნებასა და განვითარებაზე.

მუხლი 30 (უცხოელთა და მოქალაქეობის არმქონე პირთა უფლებები)

1. საქართველოში მცხოვრებ უცხოელ მოქალაქეებს და მოქალაქეობის არმქონე პირებს საქართველოს მოქალაქის თანაბარი უფლებანი და მოვალეობანი აქვთ, გარდა კონსტიტუციითა და კანონით გათვალისწინებული გამონაკლისებისა.
2. საყოველთაოდ აღიარებული საერთაშორისო სამართლის ნორმების შესაბამისად, კანონით დადგენილი წესით, საქართველო თავშესაფარს აძლევს უცხოელ მოქალაქეებსა და მოქალაქეობის არმქონე პირებს.
3. დაუშვებელია სხვა სახელმწიფოს გადაეცეს შემოხიზნული პირი, რომელსაც დევნიან პოლიტიკური მრწამსისათვის, ან იმ ქმედებისათვის, რომელიც საქართველოს კანონმდებლობით დანაშაულად არ ითვლება.
4. სახელმწიფო უფლებამოსილია კანონით დააწესოს უცხო ქვეყნის მოქალაქეთა და მოქალაქეობის არმქონე პირთა პოლიტიკური საქმიანობის შეზღუდვა.

მუხლი 31 (ძირითადი უფლებების შეფარდების ზოგადი პრინციპები)

1. კონსტიტუციაში მითითებული ძირითადი უფლებანი და თავისუფლებანი, მათი შინაარსის გათვალისწინებით, ვრცელდება აგრეთვე იურიდიულ პირებზე.
2. ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათა განხორციელებამ არ უნდა დაარღვიოს სხვათა უფლებები და თავისუფლებები.
3. ადამიანის უფლების შეზღუდვამ არ უნდა დაარღვიოს ამ უფლების არსი.
4. საგანგებო ან საომარი მდგომარეობის დროს საქართველოს პრეზიდენტს უფლება აქვს ქვეყანაში ან მის რომელიმე ნაწილში დეკრეტით შეზღუდოს კონსტიტუციის მე-11, მე-12, მე-13, მე-15, მე-16, მე-17, მე-19 და 24-ე მუხლებში ჩამოთვლილი უფლებანი და თავისუფლებანი. საქართველოს პრეზიდენტი ვალდებულია ეს დეკრეტი დაუყოვნებლივ

შეიტანოს პარლამენტში დასამტკიცებლად. თუ პარლამენტმა დეკრეტი არ დაამტკიცა, იგი ძალას კრძალავს შესაბამისი კენჭისყრის დასრულების მომენტიდან.

მუხლი 32 (სახალხო დამცველი)

1. საქართველოს ტერიტორიაზე ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათა დაცვას ზედამხედველობას უწევს სახალხო დამცველი, რომელსაც 5 წლის ვადით სრული შემადგენლობის უმრავლესობით ირჩევს საქართველოს პარლამენტი. სახალხო დამცველად ერთი და იმავე პირის ხელმეორედ არჩევა დაუშვებელია.
2. სახალხო დამცველის საქმიანობისათვის დაბრკოლებათა შექმნა ისჯება კანონით.
3. სახალხო დამცველის დაკავება ან დაპატიმრება, მისი ბინის, მანქანის, სამუშაო ადგილის ან პირადი გაჩხრეკა შეიძლება მხოლოდ პარლამენტის თანხმობით. გამონაკლისია დანაშაულზე წასწრების შემთხვევა, რაც დაუყოვნებლივ უნდა ეცნობოს პარლამენტს. თუ პარლამენტი არ მისცემს თანხმობას, სახალხო დამცველი დაუყოვნებლივ უნდა გათავისუფლდეს.
4. სახალხო დამცველის უფლებამოსილება განისაზღვრება ორგანული კანონით.

თავი მეექვსე. სასამართლო ხელისუფლება და პროკურატურა

მუხლი 55 (სასამართლო ხელისუფლება)

1. სასამართლო ხელისუფლება დამოუკიდებელია და მას ახორციელებენ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლო და საერთო სასამართლოები.
2. საკონსტიტუციო კონტროლის სასამართლო ორგანოა საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლო. მისი უფლებამოსილება, შექმნისა და საქმიანობის წესი განისაზღვრება კონსტიტუციით და ორგანული კანონით.
3. მართლმსაჯულებას ახორციელებენ საერთო სასამართლოები. სპეციალიზებული სასამართლოები შეიძლება შეიქმნას მხოლოდ საერთო სასამართლოების სისტემაში. სამხედრო სასამართლოს შემოღება შეიძლება საომარი მდგომარეობის დროს და მხოლოდ საერთო სასამართლოების სისტემაში. საგანგებო სასამართლოების შექმნა დაუშვებელია. საერთო სასამართლოებში საქმეებს ნაფიცი მსაჯულები განიხილავენ კანონით გათვალისწინებულ შემთხვევებში და დადგენილი წესით. საერთო სასამართლოების სისტემა, უფლებამოსილება და საქმიანობის წესი დადგენილია ორგანული კანონით.

მუხლი 56 (საკონსტიტუციო სასამართლო)

1. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლო სასამართლო ხელისუფლებას ახორციელებს საკონსტიტუციო სამართალწარმოების წესით.
2. საკონსტიტუციო სასამართლო შედგება 9 მოსამართლისაგან. 3 მოსამართლეს ნიშნავს საქართველოს პრეზიდენტი, 3 მოსამართლეს სრული შემადგენლობის უმრავლესობით ირჩევს პარლამენტი, ხოლო 3 მოსამართლეს ნიშნავს იუსტიციის უმაღლესი საბჭო. საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლის უფლებამოსილების ვადაა 10 წელი. საკონსტიტუციო სასამართლო მოსამართლე არ შეიძლება იყოს პირი, რომელსაც ადრე ეკავა ეს თანამდებობა.

3. საკონსტიტუციო სასამართლო თავისი შემადგენლობიდან 5 წლის ვადით ირჩევს საკონსტიტუციო სასამართლოს თავმჯდომარეს. საკონსტიტუციო სასამართლოს თავმჯდომარედ ერთი და იმავე პირის ხელმეორედ არჩევა დაუშვებელია.

4. საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლე შეიძლება იყოს საქართველოს მოქალაქე 35 წლის ასაკიდან, თუ მას აქვს უმაღლესი იურიდიული განათლება. საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლეების შერჩევის, დანიშვნისა და არჩევის, მათი უფლებამოსილების შეწყვეტის, აგრეთვე საკონსტიტუციო სამართალწარმოების და სასამართლოს საქმიანობის სხვა საკითხები განისაზღვრება ორგანული კანონით.

5. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლო ორგანული კანონით დადგენილი წესით:

ა) ფიზიკური პირის, იურიდიული პირის ან სახალხო დამცველის სარჩელის საფუძველზე იხილავს ნორმატიული აქტების კონსტიტუციურობას საქართველოს კონსტიტუციის მეორე თავით აღიარებულ ადამიანის ძირითად უფლებებთან და თავისუფლებებთან მიმართებით;

ბ) საქართველოს პრეზიდენტის, პარლამენტის წევრთა არანაკლებ ერთი მეხუთედის, მთავრობის ან სასამართლოს სარჩელის საფუძველზე იღებს გადაწყვეტილებას კონსტიტუციასთან კონსტიტუციური შეთანხმების, კანონის, პრეზიდენტის, მთავრობის, აფხაზეთისა და აჭარის ხელისუფლების ორგანოების ნორმატიული აქტების შესაბამისობის საკითხებზე;

გ) საქართველოს პრეზიდენტის, პარლამენტის წევრთა არანაკლებ ერთი მეხუთედის, მთავრობის, სასამართლოს, იუსტიციის უმაღლესი საბჭოს და სახალხო დამცველის სარჩელის საფუძველზე იხილავს დავას სახელმწიფო ორგანოებს შორის კომპეტენციის შესახებ;

დ) საქართველოს პრეზიდენტის, პარლამენტის წევრთა არანაკლებ ერთი მეხუთედის ან მთავრობის სარჩელის ან პარლამენტის წევრთა არანაკლებ ერთი მეხუთედის წარდგინების საფუძველზე იხილავს საერთაშორისო ხელშეკრულებებისა და შეთანხმებების კონსტიტუციურობის საკითხს;

ე) საქართველოს პრეზიდენტის, პარლამენტის წევრთა არანაკლებ ერთი მეხუთედის, მთავრობის, აფხაზეთისა და აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკების წარმომადგენლობითი ორგანოების სარჩელის საფუძველზე იხილავს მოქალაქეთა პოლიტიკურ გაერთიანებათა შექმნისა და საქმიანობის კონსტიტუციურობის საკითხებს;

ვ) საქართველოს პრეზიდენტის, პარლამენტის წევრთა არანაკლებ ერთი მეხუთედის ან სახალხო დამცველის სარჩელის საფუძველზე იხილავს რეფერენდუმისა და არჩევნების მომწესრიგებელი ნორმების და ამ ნორმების საფუძველზე ჩასატარებელი რეფერენდუმის ან არჩევნების კონსტიტუციურობასთან დაკავშირებულ დავას;

ზ) საქართველოს პრეზიდენტის, პარლამენტის წევრთა არანაკლებ ერთი მეხუთედის, მთავრობის, აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის წარმომადგენლობითი ორგანოს სარჩელის საფუძველზე იხილავს დავას აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის შესახებ კონსტიტუციური კანონის დარღვევის თაობაზე;

თ) თვითმმართველი ერთეულის წარმომადგენლობითი ორგანოს ან თვითმმართველი ერთეულის წარმომადგენლობითი ორგანოების წევრთა არანაკლებ 5 პროცენტის სარჩელის საფუძველზე იხილავს ნორმატიული აქტის შესაბამისობას კონსტიტუციის მეცხრე თავთან;

ი) იუსტიციის უმაღლესი საბჭოს სარჩელის საფუძველზე იხილავს ნორმატიული აქტის შესაბამისობას კონსტიტუციის 55-ე, 57-ე, 59-ე და მე-60 მუხლებთან;

კ) გენერალური პროკურორის სარჩელის საფუძველზე იხილავს ნორმატიული აქტის შესაბამისობას კონსტიტუციის 61-ე მუხლთან;

ლ) ეროვნული ბანკის საბჭოს სარჩელის საფუძველზე იხილავს ნორმატიული აქტის შესაბამისობას კონსტიტუციის 64-ე მუხლთან;

მ) გენერალური აუდიტორის წარდგინების საფუძველზე იხილავს ნორმატიული აქტის შესაბამისობას კონსტიტუციის 65-ე მუხლთან;

ნ) ახორციელებს საქართველოს კონსტიტუციით და ორგანული კანონით განსაზღვრულ სხვა უფლებამოსილებებს.

6. დაუშვებელია საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ არჩევნების მომწესრიგებელი ნორმის არაკონსტიტუციურად ცნობა შესაბამის არჩევნებამდე ერთი წლის განმავლობაში. არჩევნების მომწესრიგებელი საკანონმდებლო ნორმის არაკონსტიტუციურად ცნობა შესაბამის არჩევნებამდე ერთი წლის განმავლობაში დასაშვებია მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ეს ნორმა შესაბამის არჩევნებამდე ერთი წლის განმავლობაშია მიღებული.

7. საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილება საბოლოოა. არაკონსტიტუციურად ცნობილი ნორმატიული აქტი ან მისი ნაწილი კარგავს იურიდიულ ძალას საკონსტიტუციო სასამართლოს შესაბამისი გადაწყვეტილების გამოქვეყნების მომენტიდან, თუ შესაბამისი გადაწყვეტილება არ ადგენს ნორმატიული აქტის ან მისი ნაწილის იურიდიული ძალის დაკარგვის სხვა ვადას.

მუხლი 57 (უზენაესი სასამართლო)

1. საქართველოს უზენაესი სასამართლო არის საკასაციო სასამართლო.

2. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს შემადგენლობაში შედის არანაკლებ 16 მოსამართლე. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს მოსამართლეებს იუსტიციის უმაღლესი საბჭოს წარდგინებით უვადოდ, ორგანული კანონით დადგენილი ასაკის მიღწევამდე, სრული შემადგენლობის უმრავლესობით ირჩევს პარლამენტი. უზენაესი სასამართლოს თავმჯდომარეს უზენაესი სასამართლოს წევრთაგან იუსტიციის უმაღლესი საბჭოს წარდგინებით 10 წლის ვადით ირჩევს პარლამენტი.

3. ორგანული კანონი შეიძლება ითვალისწინებდეს საქართველოს უზენაესი სასამართლოს მიერ საქმეთა განხილვას არასაკასაციო წესით.

მუხლი 58 (სამართალწარმოება)

1. სასამართლოს გადაწყვეტილება გამოაქვს საქართველოს სახელით. სასამართლოს აქტები შესასრულებლად სავალდებულოა. სასამართლოს გადაწყვეტილების შეუსრულებლობა ან მისი შესრულებისთვის ხელის შეშლა ისჯება კანონით.

2. სასამართლოს გადაწყვეტილების გაუქმება, შეცვლა ან შეჩერება შეუძლია მხოლოდ სასამართლოს კანონით განსაზღვრული წესით.

3. სასამართლოში საქმე განიხილება ღია სხდომაზე. დახურულ სხდომაზე საქმის განხილვა დასაშვებია მხოლოდ კანონით გათვალისწინებულ შემთხვევებში. სასამართლოს გადაწყვეტილება ცხადდება საქვეყნოდ.
4. სამართალწარმოება ხორციელდება სახელმწიფო ენაზე. პირს, რომელმაც სახელმწიფო ენა არ იცის, მიეჩინება თარჯიმანი.
5. სამართალწარმოება ხორციელდება მხარეთა თანასწორობისა და შეჯიბრებითობის საფუძველზე.

მუხლი 59 (მოსამართლე)

1. მოსამართლე შეიძლება იყოს საქართველოს მოქალაქე 30 წლის ასაკიდან, თუ მას აქვს შესაბამისი უმაღლესი იურიდიული განათლება და სპეციალობით მუშაობის სულ ცოტა 5 წლის გამოცდილება. მოსამართლე შეირჩევა კეთილსინდისიერებისა და კომპეტენტურობის ნიშნით.
2. მოსამართლე თანამდებობაზე გამწესდება უვადოდ, ორგანული კანონით დადგენილი ასაკის მიღწევამდე. პირველად გამწესების შემთხვევაში უვადოდ გამწესებამდე მოსამართლე თანამდებობაზე გამწესდება 3 წლის გამოსაცდელი ვადით. მოსამართლეთა შერჩევის, დანიშვნისა და თანამდებობიდან გათავისუფლების წესი განისაზღვრება კონსტიტუციითა და ორგანული კანონით.
3. მოსამართლის თანამდებობა შეუთავსებელია ნებისმიერ სხვა თანამდებობასთან და ანაზღაურებად საქმიანობასთან, გარდა პედაგოგიური და სამეცნიერო მოღვაწეობისა. მოსამართლე არ შეიძლება იყოს პოლიტიკური პარტიის წევრი, მონაწილეობდეს პოლიტიკურ საქმიანობაში.
4. მოსამართლე თავის საქმიანობაში დამოუკიდებელია და ემორჩილება მხოლოდ კონსტიტუციას და კანონს. რაიმე ზემოქმედება მოსამართლეზე, ან ჩარევა მის საქმიანობაში გადაწყვეტილების მიღებაზე ზეგავლენის მიზნით აკრძალულია და ისჯება კანონით. მოსამართლის ჩამოცილება საქმის განხილვისაგან, თანამდებობიდან მისი გათავისუფლება ან სხვა თანამდებობაზე გადაყვანა დაიშვება მხოლოდ ორგანული კანონით განსაზღვრულ შემთხვევებში. არავის არა აქვს უფლება მოსთხოვოს მოსამართლეს ანგარიში კონკრეტულ საქმეზე. ბათილია ყველა აქტი, რომელიც ზღუდავს მოსამართლის დამოუკიდებლობას.
5. მოსამართლე ხელშეუხებელია. დაუშვებელია მისი სისხლის სამართლის პასუხისგებაში მიცემა, თავისუფლების შეზღუდვა, მისი ბინის, მანქანის, სამუშაო ადგილის ან პირადი გაჩხრეკა საქართველოს უზენაესი სასამართლოს თავმჯდომარის თანხმობის გარეშე. გამონაკლისია დანაშაულზე წასწრების შემთხვევა, რაც დაუყოვნებლივ უნდა ეცნობოს იუსტიციის უმაღლეს საბჭოს, ხოლო საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლის შემთხვევაში - საკონსტიტუციო სასამართლოს. თუ შესაბამისად იუსტიციის უმაღლესი საბჭო ან საკონსტიტუციო სასამართლო არ მისცემს თანხმობას, თავისუფლებაზეზღუდული მოსამართლე დაუყოვნებლივ უნდა გათავისუფლდეს.
6. სახელმწიფო უზრუნველყოფს მოსამართლის და მისი ოჯახის უსაფრთხოებას.
7. მოსამართლეს სრული შემადგენლობის ორი მესამედის უმრავლესობით თანამდებობაზე ნიშნავს იუსტიციის უმაღლესი საბჭო.
8. მოსამართლის თანამდებობიდან გათავისუფლების საფუძველია:

- ა) პირადი განცხადება;
- ბ) დისციპლინური გადაცდომა;
- დ) სასამართლოს მიერ შეზღუდულქმედუნარიანად აღიარება ან მხარდაჭერის მიმღებად ცნობა, თუ სასამართლოს გადაწყვეტილებით სხვა რამ არ არის განსაზღვრული;
- ე) საქართველოს მოქალაქეობის შეწყვეტა;
- ვ) მის მიმართ საბოლოოდ გამოტანილი გამამტყუნებელი განაჩენის კანონიერ ძალაში შესვლა;
- ზ) 65 წლის ასაკის მიღწევა;
- თ) კორუფციული სამართალდარღვევის ჩადენა;
- ი) გარდაცვალება;
- კ) სხვა დაწესებულებაში თანამდებობაზე არჩევა ან დანიშვნა;
- ლ) სასამართლოს ლიკვიდაცია, მოსამართლის თანამდებობის შემცირება;
- მ) სხვა სასამართლოში დანიშვნა ან არჩევა.

მუხლი 60 (იუსტიციის უმაღლესი საბჭო)

1. საერთო სასამართლოების დამოუკიდებლობისა და ეფექტიანობის უზრუნველყოფის, მოსამართლეთა თანამდებობაზე დანიშვნისა და სხვა ამოცანების შესრულების მიზნით იქმნება საქართველოს იუსტიციის უმაღლესი საბჭო.
2. იუსტიციის უმაღლესი საბჭოს შემადგენლობის ნახევარზე მეტს შეადგენენ საქართველოს საერთო სასამართლოების მოსამართლეთა თვითმმართველობის ორგანოს მიერ არჩეული წევრები. იუსტიციის უმაღლესი საბჭოს წევრებს, რომლებიც არ არიან არჩეული საერთო სასამართლოების მოსამართლეთა თვითმმართველობის ორგანოს მიერ და არ არის დანიშნული საქართველოს პრეზიდენტის მიერ, ირჩევს პარლამენტი. იუსტიციის უმაღლესი საბჭოს თავმჯდომარეობს საქართველოს უზენაესი სასამართლოს თავმჯდომარე.
3. იუსტიციის უმაღლესი საბჭოს წევრს უფლებამოსილება უწყდება კონსტიტუციის 59-ე მუხლის მე-8 პუნქტის „ა“-„კ“ ქვეპუნქტებით დადგენილი საფუძვლით.
4. იუსტიციის უმაღლესი საბჭო ანგარიშვალდებულია მოსამართლეთა თვითმმართველობის ორგანოს წინაშე.
5. იუსტიციის უმაღლესი საბჭოს უფლებამოსილება და შექმნის წესი განისაზღვრება ორგანული კანონით.

მუხლი 61 (პროკურატურა)

1. საქართველოს პროკურატურა დამოუკიდებელია თავის საქმიანობაში და ემორჩილება მხოლოდ კანონს.
2. საქართველოს პროკურატურას ხელმძღვანელობს გენერალური პროკურორი, რომელსაც 6 წლის ვადით საპროკურორო საბჭოს წარდგინებით სრული შემადგენლობის უმრავლესობით ირჩევს პარლამენტი.

3. პროკურატურის დამოუკიდებლობის, გამჭვირვალობისა და მისი უფლებამოსილების ეფექტიანი განხორციელების უზრუნველსაყოფად იქმნება საპროკურორო საბჭო, რომელიც შედგება საქართველოს პარლამენტისა და პროკურორთა თვითმმართველობის მიერ ორგანული კანონით დადგენილი წესით არჩეული 15 წევრისგან. საპროკურორო საბჭოს წევრთა ნახევარზე მეტს ირჩევს პროკურორთა თვითმმართველობა. საპროკურორო საბჭოს თავმჯდომარეს 2 წლის ვადით ირჩევს საპროკურორო საბჭო.
4. პროკურატურა თავის საქმიანობაში ხელმძღვანელობს სისხლის სამართლის პოლიტიკის დოკუმენტით, რომელსაც სრული შემადგენლობის უმრავლესობით ამტკიცებს პარლამენტი.
5. პროკურატურის უფლებამოსილება, ორგანიზაცია და საქმიანობის წესი განისაზღვრება ორგანული კანონით.